

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

İletişim Bilimleri Anabilim Dalı

Kültürel Çalışmalar ve Medya Bilim Dalı

**TÜRKİYE'DE
KOMPLO TEORİLERİNE İNANÇ: NİCELİKLSEL BİR YAKLAŞIM**

Mutlu Can YILDIRIM

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

TÜRKİYE'DE
KOMPLO TEORİLERİNE İNANÇ: NİCELİKSEL BİR YAKLAŞIM

Mutlu Can YILDIRIM

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İletişim Bilimleri Anabilim Dalı
Kültürel Çalışmalar ve Medya Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Mutlu Can YILDIRIM tarafından hazırlanan "TÜRKİYE'DE KOMPLO TEORİLERİNE İNANÇ: NİCELİKSEL BİR YAKLAŞIM" başlıklı bu çalışma, 11.06.2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Dr. Öğr. Üyesi Emel Uzun Avcı (Başkan)

Prof. Dr. Emre Toros (Danışman)

Prof. Dr. Emre Erdoğan (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan **“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”** kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ..... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

11/06/2024

Mutlu Can YILDIRIM

¹“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.
* Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, **Prof. Dr. Emre TOROS** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Mutlu Can YILDIRIM

ÖZET

YILDIRIM, Mutlu Can. *Türkiye’de Komplo Teorilerine İnanç: Niceliksel Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2024.

Bu çalışma komplo teorilerine olan inancın devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumların arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmanın amacı bu değişkenler arasındaki ilişkiyi anlamak, ortaya koymak ve bu haliyle literatüre katkı sunmaktır. Bu çalışma Türkiye Güven Araştırması’nın verilerine dayanarak yapılmıştır. Bu çerçevede kesitsel veri toplanmış ve toplanan bu veriler analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye bağlamı için komplo teorilerinin iki boyutu öne çıkmıştır: Küresel ve Ulusal Komplo teorileri. Her iki boyut için yapılan lineer regresyon modeline göre; Bilime güven her iki boyut ile negatif ilişkidir. Devlet Kurumlarına güven ise Ulusal komplo teorileri ile pozitif bir ilişkidir. Son olarak küresel komplo teorilerine inananlar popülist tutumlara sahip olma eğilimindedir.

Anahtar Sözcükler

Komplo teorileri, güven, bilim, devlet kurumları, popülizm,

ABSTRACT

YILDIRIM, Mutlu Can. *Belief in Conspiracy Theories in Turkey: A Quantitative Approach*, Master's Thesis, Ankara, 2024.

This study examines the relationship between belief in conspiracy theories, trust in state institutions, trust in science and populist attitudes. The aim of the study is to understand and reveal the relationship between these variables and thus contribute to the literature. This study is based on the data of the Turkey Trust Research. In this framework, cross-sectional data were collected and analyzed. As a result of the analysis, two dimensions of conspiracy theories stand out for the Turkish context: Global and National Conspiracy Theories. According to the linear regression model for both dimensions; trust in science has a negative relationship with both dimensions. On the other hand, trust in state institutions has a positive relationship with national conspiracy theories. Finally, those who believe in global conspiracy theories tend to have populist attitudes.

Keywords

Conspiracy theories, trust, science, state institutions, populism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM: TEORİK ARKA PLAN	6
1.1. KOMPLO TEORİLERİ.....	6
1.2. GÜVEN.....	7
1.3. DEVLET KURUMLARINA GÜVEN.....	9
1.4. BİLİME GÜVEN.....	12
1.5. POPÜLİST TUTUMLAR.....	13
2. BÖLÜM : GÜNCEL LİTERATÜR.....	17
3. BÖLÜM: YÖNTEM.....	26
3.1. BAĞIMLI DEĞİŞKENLER.....	28
3.2. BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER.....	29
3.3. KONTROL DEĞİŞKENLERİ.....	30

4. BÖLÜM: BULGULAR VE TARTIŞMA.....	33
4.1. BULGULAR.....	33
4.1.1. Model 1.....	39
4.1.2. Model 2.....	39
4.1.3. Model 3.....	40
4.1.4 Model 4.....	40
4.2. TARTIŞMA.....	41
SONUÇ	44
KAYNAKÇA.....	47
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU.....	63
EK 2. ETİK KURUL / KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU.....	65
EK 3. ANALİZ KOD DOSYASI.....	67

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Komplo Teorilerine İnançın Boyutları.....	34
Tablo 2: Bilime Güven Boyutları.....	36
Tablo 3: Kurumlara Güven Boyutları.....	37
Tablo 4: Komplo Teorilerine İnanç.....	39

GİRİŞ

Bu yüksek lisans tezinin amacı Komplot teorilerine olan inancın devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumlar ile olan ilişkisini incelemektir. Gramsci'ye göre kriz eskinin öldüğü ve yeninin henüz doğmadığı bir momenttir. Oluşan bu hegemonya boşluğunda farklı türden çok sayıda marazi fenomen gerçekleşmektedir (Gramsci, 2012). Kriz anlarında hakikat görünmez olabilir, toplum mefhumunu mümkün kılan güven kavramı tüm ontolojik özelliklerini yitirebilir. İşte tam da böyle bir kriz döneminden geçtiğimiz söylenebilir. Bu dönem oldukça geniş bir çevre tarafından 'Post-Truth' yani 'Hakikat Sonrası' olarak tanımlanmaktadır.

Hakikat sonrası o kadar çok gündeme gelmiştir ki Oxford Sözlüğü 2016 yılında bu kavramı yılın kelimesi olarak ilan etmiştir. Oxford Sözlük Hakikat Sonrası kavramını "nesnel gerçeklerin kamuoyunu şekillendirmede duygulara ve kişisel inançlara hitap etmekten daha az etkili olduğu durumlarla ilgili veya bu durumları ifade eden" şeklinde tanımlamaktadır. Aklın yerini duyguların aldığı hakikat sonrası dönemin koşullarında bilimsel bilgiler sıradan insanlar tarafından reddedilmektedir (Erdoğan vd., 2022), popülizm büyümektedir ve maniheist bir siyaset teşvik edilmektedir (Waisbord, 2018).

Aklın yerini duyguların aldığı, popülist siyasetin teşvik edildiği, bilimsel bilginin reddedildiği, gerçeğin öneminin kalmadığı bu kriz döneminde büyük bir güvensizlik hali vardır. Ralph Keyes bunu "the routinization of dishonesty" yani sahtekarlığın (yalancılığın) rutinleşmesi olarak tanımlamaktadır (Keyes, 2004). Doğru söylemenin artık bir erdem olarak görülmediği, gerçeğin göreceli bir hal aldığı gözlemlenebilir. Böyle bir tabloda güvensizlik başat toplumsal norm halini alır.

İçinde yaşadığımız bu kriz; aklın geri planda kalması, duyguların öne çıkması, bilimsel bilginin reddi Pierre'ye göre "epistemik güvensizlik (epistemic mistrust)" olarak tanımlanmaktadır. Buna göre epistemik güvensizlik bilgiye duyulan güvensizliği; yetkili enformasyon odaklarına duyulan güvensizliği ifade eder

(Pierre, 2020). Hakikat sonrasının temel problemlerinden biri olan epistemik güvensizlik hakikati görünmez kılar ve gerçek ile kurulan bağı yok eder. Siyasetin merkezinde siyasalar yerine öfke, kaygı, korku gibi duygular yer alabilir. Bu şekliyle popülizm ana akım siyaset yapma tarzı olarak karşımıza çıkabilir. Böyle bir ortama ekonomik ve/veya siyasi krizlerin eşlik etmesi toplumdaki genel güveni düşürür (Navarro-Carrillo vd., 2018). Kamusal birlikteliği sağlayan kurumlara güven azalabilir. Bu durum bilime güvenin azalmasına ve bilimsel bilgiye alternatif olarak görülen komplo teorilerinin güçlenmesine neden olabilir. İşte böyle bir tablo komplo teorilerine olan inancın artması için bir zemin sağlar. Bu sebeple komplo teorilerinin ve onlara olan inancın anlaşılması oldukça önemlidir.

Komplo teorileri tarihsel, devam eden veya gelecekteki olayların ana nedeni olarak bir grup güçlü kişinin yani komplocuların; ortak faydanın karşında kendi çıkarları için gizlice hareket etmesini temel alan açıklamalardır (Uscinski, 2018). Toplumsal yaşamın her alanında komplo teorileri ile karşılaşabiliriz. Toplumun gündemine giren herhangi bir bilimsel meseleye dair veya herhangi bir siyasi gündemde komplo teorilerine maruz kalmak çok sıradan bir durumdur. Karşılaşma veya maruz kalma anlarında komplo teorileri o kadar 'sıradan' ve 'doğal' gözüktür ki onu araştırmaya, teyit etmeye ihtiyaç dahi duymadan bunlara kolaylıkla inanabiliriz. Bu 'sıradanlık' ve 'doğallık' bireyin içinde bulunduğu koşullar ile de ilgili olabilir. Örneğin toplumsal kriz anları insanların güvensiz oldukları anlardır ve komplo teorilerinin yayılması için mükemmel bir zaman aralığıdır. Yapılan araştırmalar, insanların zor ve belirsizliğin çok olduğu koşullarda yani kriz dönemlerinde; bu krizle başa çıkma amacıyla komplo teorilerine başvurma eğilimde olduğunu göstermektedir (van Prooijen & Douglas, 2017).

Bir önceki sayfada ele alınan hakikat krizi komplo teorilerine olan inancı arttırıyor olabilir. Örneğin Covid-19 Pandemisi döneminde yapılan bir araştırma ABD toplumunun üçte birinin Koronavirüs'ün laboratuvarında üretildiği komplo teorisine inandığını tespit etmiştir.

Komple teorilerine inancın yaygınlığından sonra bir diğere önemli şey komple teorilerinin toplumsal etki yaratma gücü olabilir. Pandemi sürecinde bunu doğrular birçok pratik görülmüştür. Asyalılara ırkçı saldırılar yaşanmıştır. Covid-19 virüsünün laboratuvarında üretildiği, 5G teknolojisinin buna sebep olduğu; aslında virüsün gerçek olmadığı bunun sadece hükümetlerin yalanı olduğu, virüsü Bill Gates'in yaydığı, aşının içinde çip olduğu gibi birçok komple teori dünyanın her yerinde itibar görmüştür. Birçok ülkede kapanma ve aşı karşıtı eylemler düzenlendi. İnsanlar aşı olmayı reddetti, alınan önlemlere uyulmadı. Tüm bunlar komple teorilerinin ve onlara olan inancın araştırılmasının önemli olduğunu gösterir.

Bu noktada bir diğere önemli şey devlet kurumlarına güvendir. Devlet kurumlarına duyulan güven demokratik süreçlerin sağlıklı işlemlerini ve toplumsal istikrarı sağlar. Hakikat krizinin yaşandığı bir dönemde bireylerin devlet kurumlarına duydukları güveni azalabilir. Gerçeğin geri planda kaldığı güvenin düştüğü bir ortamda vatandaşın devlet kurumlarına güvenini azalması onları komple teorilerine inanmaya sevk edebilir (K. L. Einstein & Glick, 2015). Devlet kurumlarına duyulan güven ile komple teorilerine inanç arasındaki ilişkinin incelenmesinin pratik bir önemi vardır. Vatandaşların resmi bilgi kaynaklarına olan güvenini azalması, komple teorilerine olan inançlarının artması çeşitli politikaların kabulünü azaltabilir, devletin meşruti bir krize girmesine sebep olabilir. Bu sebeple iki değişken arasındaki ilişki entelektüel bir ilginin konusu olmanın ötesinde politik ve pratik sonuçları olabilecek bir konu olarak görülmelidir. Bundan ötürü komple teorilerine olan inanç ile devlet kurumlarına güven arasındaki ilişkiyi anlamak oldukça önemlidir.

Öte yandan böyle bir gerçeklikte popülizm en çok öne çıkan siyaset tarzı olarak görülebilir. ABD'de Trump'ın bir önceki dönem iktidara gelmesi ve bir sonraki seçimin en güçlü adayı olarak görülmesi, Macaristan'da Orban yönetimi, Fransa'da Le Pen'e desteğin artması, Almanya'da AFD'nin güçlenmesi, İtalya'da Meloni'in başbakan olması; popülist siyaset yapma tarzının ana akım haline geldiğini gösterebilir. Hakikat sonrası dönemin belirgin siyaset tarzı olan popülizmin komple teorileri ile epistemolojik bir ortaklığı söz konusudur. Açgözlü

seçkinlerin komplolarına olan inanç popülizmle, özellikle de halk merkezci ve seçkin karşıtlığıyla ilişkilidir (Castanho Silva vd., 2017). Bu ortaklık söylem üzerinden de gözükabilir. Birçok ülkede popülist siyasetçiler, komplo teorilerine başvurabilmektedir. Birçok ülkede, popülist partilerin ve hareketlerin liderleri sık sık komplo söyleminden yararlanmaktadır. Örneğin Trump ikim krizi söyleminin Çin tarafından ortaya atılmış bir yalan olduğunu söylemiştir . İtalya Başbakanı Meloni, Avrupa'ya göçün kasıtlı bir hareket olduğunu savunmuş, "The Great Replacement" teorisini adeta desteklemiştir. Bu örnekleri arttırmak oldukça kolaydır. Kısaca dünyanın birçok yerinde birçok popülist siyasetçi, vatandaşların endişelerine hitap etmek ve onları bu şekilde konsolide etmek için komplo teorilerine başvurabilirler. Yapılan bir araştırma popülist siyasetçilerin söylemlerinin komplo teorileri ile derin bir bağlantısı olduğunu söylemektedir (Imhoff vd., 2022). Bu sebeple komplo teorilerine inanç ile popülizm arasındaki ilişkiyi anlamak oldukça önemlidir.

Tüm bunlar komplo teorilerine olan inanç, devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumlar değişkenlerinin arasındaki ilişkinin incelenmesinin neden önemli olduğunu göstermektedir. Öte yandan belirtmek gerekir ki bu tez çalışması Hakikat-Sonrası olarak isimlendirilen fenomeni açıklamak ve anlamaya çalışmak amacıyla değildir. İlgili fenomen yukarıda sıralanan değişkenlerin öneminin anlaşılmasının ve aralarındaki ilişkinin neden önemli olduğunu göstermek açısından kullanılmıştır. İlgili fenomen nasıl bir dönemden geçildiğini ve böyle bir dönemde komplo teorilerine olan inancın araştırılmasının neden önemli olduğunu göstermektedir.

Bu tez çalışmasında önce komplo teorilerine inanç, güven, devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumların ne olduğuna dair teorik bir arka plan oluşturulacaktır. Bu teorik arka plandan hareketle ilgili literatürden örnekler vererek değişkenler arasındaki ilişki ele alınacaktır. Çalışmanın bir sonraki bölümü yöntem kısmında hipotezler, bağımlı değişken, bağımsız değişkenler ve kontrol değişkenleri ele alınacaktır. Araştırmanın nasıl yapıldığı anlatılacaktır. Devam eden bölümde Bulgular başlığı altında yapılan analizin sonuçları yer alacaktır. Analiz sonucu elde edilen bulgulara göre Türkiye'de komplo teorilerine

olan inanç için iki perspektif önce çıkmaktadır: Ulusal Komplo Teorileri ve Küresel Komplo Teorileri. Bu durum yapılan tez çalışmasının orijinalliyini göstermektedir. Bu bulgular ve diğer bulgular analiz sonuçlarının açıklandığı Bulgular başlığından sonra tez çalışmasının Tartışma bölümünde detaylı bir şekilde tartışılacaktır. Son olarak Sonuç bölümünde ise yapılan tez çalışmasının sonuçları ele alınacaktır.

1. BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN

Bu tez çalışması komplo teorilerine inanç ile devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumların ilişkisini incelemektedir. Buradan hareketle ilgili bölümde komplo teorileri, güven, devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumların teorik arka planı çizilecektir. Devam eden bölümde çizilen teorik arka plana uygun olarak literatür ele alınacaktır.

1.1 KOMPLO TEORİLERİ

Komplo kelimesinin kökeni Latince “Conspirare” ye dayanmaktadır. Etimolojik olarak “Birlikte (Con-)”, ve “Nefes almak (Spirare)” kelimelerinin birleşmesi sonucu ‘Conspirare’ yani komplo kavramı ortaya çıkmıştır (McKenzie-McHarg, 2020). Buradan da anlaşılacağı üzere komplonun var olabilmesi için birden çok aktörün varlığı ve bu aktörlerin birlikte hareket etmesi adeta etimolojik bir ön koşuldur. İşte bu çıkış noktası ile komplo teorileri iki veya daha fazla güçlü aktörün gizli planı olarak tanımlanabilmektedir (Keeley, 1999; Pigden, 1995 akt. Douglas vd., 2019).

Komplo teorileri, bir olayın nedenlerini bir komplo ya da komplolar toplamına bağlayan spekülatif açıklamalardır (Brotherton, 2013). Komplo teorilerine göre yaşanan her şey bir komplonun sonucudur. Bu bağlamda bütün olaylar gizli bir grup tarafından kasıtlı olarak tasarlanmaktadır (Nera & Schöpfer, 2023). Buradan da anlaşılacağı üzere komplo teorilerinde derin bir şüphecilik mevcuttur. Komplo teorilerine içkin olan bu şüphe halinin bir rasyonel mantığı olmak zorunda değildir. Bunun altında genel olarak kurumlara yönelik olan güvensizlikten kaynaklanan bir şüphecilik vardır (Dentith, 2022).

Komplo teorisi için bir diğer önemli koşul kötücül niyetlerdir (Karaosmanoğlu K., 2019). Komplo teorileri güçlü bir grubun kötücül niyetlerle hareket ettiğini varsaymaktadır. Öte yandan bir iddianın veya anlatının komplo teorisi olabilmesi için kötücül niyetlerle gizli plan yapanların; toplumun üst tabakasında yer

almaları gerekmektedir. Yani bu gizli ve kötücül plan seçkinler tarafından halka karşı düzenlenmektedir. Bununla ilgili olarak Byford (2011), komplocuların en önemli ve en yaygın özelliği olarak 'seçkin' olmalarını işaret etmektedir. Buna göre 'komplocular' yani kötücül ve gizli plan yapanlar iş dünyasının, siyasetin üst basamaklarında yer alan kişilerdir.

Öyleyse şimdiye kadar tartışılan özellikler sıralandığında tipik bir komplo teorisinin özellikleri şu şekilde olur: Birden fazla aktör, tipik ve kötücül plan ve planlayan aktörlerin seçkin olması. Bu noktada komplo teorilerinin tematik ortaklıklarını inceleyen Barkun'un tespitlerini de oldukça önemlidir. Barkun komplo teorileri arasındaki tematik ortaklığı inceler ve üç ana özelliğin belirleyici olduğu sonucuna varır:

1. Hiçbir şey tesadüf değildir.
2. Hiçbir şey görüldüğü gibi değildir.
3. Her şey birbiriyle bağlantılıdır (Barkun, 2003 akt. Karaosmanoğlu, 2019).

Aktörlerin ve planın niteliği, komplo teorilerinin tematik ortaklığından sonra bir de anlatı olarak komplo teorilerinin doğasına bakmak gerekir. Byford (2011) komplo teorilerinin düalist bir özellik taşıdığını söyler. Manichean perspektif ile benzer özellik taşıyan Komplo teorileri için iki kavram öne çıkmaktadır: Kötü ve iyi. Komplo teorileri bütün sınıfsal farklılıkları sosyal ayrımları bir kenara bırakarak siyaset, tarih ve olay okumasını "kötü ve iyi arasındaki mücadele" üzerinden kurmaktadır. Bu perspektife göre her yerde mutlak iyi ve mutlak kötü olan iki tarafın arasında bir savaş vardır(Lantian et vd., 2020). Bir diğer şey ise komplo teorilerinin ontolojik olarak yanlışlanamazlığıdır (Tam & Lee, 2023). Bu da onların herhangi bilimsel zemine oturtulamayacağını göstermektedir.

1.2 GÜVEN

Toplumsal etkileşim ve iletişimin temelinde güven kavramı yer alır. Yani güven kavramı alelade bir fenomeni değil yapının kendisini bütünlüklü bir şekilde ifade eder. Güven toplumsal ilişkilerin tümü için anahtar bir kavramdır ve toplumu bir arada tutan yapıştırıcı olarak değerlendirilebilir (Schilke vd., 2021). Newton'a

göre güven, aktörün en kötü ihtimalle diğerlerinin kendisine bilerek ya da isteyerek zarar vermeyeceğine ve en iyi ihtimalle de kendi çıkarları doğrultusunda hareket edeceklerine dair inancıdır (Newton, 2001). Güven tarafların birbirleri hakkındaki olumlu algılara sahip olması, endişeden uzak olmaları, karşı tarafa karşı bir önlem alınmaması ve bu şekilde bir ilişki kurulması anlamına gelir (Blind, 2007). Yani güven duyan kimse güvendiğine karşı önlem almaz; ona karşı savunmasız hale gelir. Güven kavramının temelinde, A'nın B'nin güvenilir olduğuna; dürüstlük ve yetkinlikle ve A'nın çıkarlarını her şeyden üstün tutarak hareket edeceğine karar vermesidir (Citrin & Stoker, 2018). Öte yandan güven kavramı birçok kavramla aynı anda veya ayrı ayrı ilişkilendirilebilir. Emin olmak, beklenti içinde olmak, iş birliği, ortaklık, karşılıklı yükümlülük, dayanışma bunlardan bazılarıdır (Meikle-Yaw, 2008: 39 akt. Can, 2019). Güven birçok disiplinde çalışılmış bir kavramdır. Birçok alt başlığı vardır. Uslaner güven kavramını 3 farklı kategoride incelemiştir. Bunlar stratejik güven, ahlaki güven ve kurumlara duyulan güvendir (Uslaner, 2002). Stratejik güven kişisel ilişkilere dair olan güvendir. Buna göre stratejik güven birbirini iyi tanıyan uzun süreli tanışıklık temeli üzerine kurulan bireyler arasındaki güvendir (Giddens, 2004 akt. Başak, 2010). Ahlaki güven, insanlara güvenilirlermiş gibi davranmaya yönelik ahlaki bir emirdir. Ahlaki güvenin temelindeki ana fikir, çoğu insanın sizin temel ahlaki değerlerinizi paylaştığı inancıdır. Üçüncü kategori ise kurumsal güvendir. Kurumsal güven devlet kurumlarına olan inanç veya güven anlamına gelmektedir (Uslaner, 2016). Blind (2007) ise güven kavramı için iki tane ana başlığı öne çıkarmaktadır: Siyasi güven ve sosyal güven. Bu noktada tezin ilgililiği açısından siyasi güven ve devlet kurumlarına güven başlıklarından devam edilecektir. Siyasi güven kavramı vatandaşların sisteme, siyasetçilere ve devlet kurumlarına güven duyması ve bunları güvenilir bulmasına dair olan yargılarını ifade eder (Miller & Listhaug, 1990). Vatandaşların siyasi yapının tümüne dair olan hisleri sistemin meşruiyeti açısından önem arz etmektedir. Siyasal sistemin 'sağlıklı' işleyebilmesi, varlığını sürdürebilmesi ancak siyasi güvenin yüksek olduğu durumlarda gerçekleşebilir. Yukarıda siyasi güvenin sisteme, kurumlara, aktörlere güven ile alakalı olduğu söylenmiştir. Bu noktada tezin ilgililiği

açısından devlet kurumlarına güven merkezdedir. Bu sebeple devlet kurumlarına güven üzerinden devam edilecektir.

1.3 Devlet Kurumlarına Güven

Siyasal düşüncenin başlangıç noktasında polis kavramı vardır (Ağaoğulları, 2018d). Polis genellikle Türkçe'de kent devleti olarak kullanılmaktadır. Politika kavramının kökeni polistir ve bu kavram Eski Yunanca'da devlet anlamına gelmektedir. Buradan çıkarımla devlet kavramı siyaset felsefesi açısından bir başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Heywood'un tanımına göre devlet tanımlanmış toprak sınırları içinde egemen yetki alanı kuran ve kalıcı kurumlar vasıtasıyla otorite uygulayan siyasi bir birliktir (Heywood, 2015). Devletin varlığı, işlevi ve gerekliliği Antik Yunan filozoflarından bu yana tartışılmaktadır. Platon'a göre devlet sözleşmeden doğmuş bir kurum değildir, doğaldır. Çünkü insanlar yetersizdir ve bu yetersizlikleri onları bir arada yaşamaya itmektedir, bu bir aradalık doğal olarak devlet mefhumunu zorunlu kılmaktadır. Devletin ne şekilde olacağını ise insanların istençleri ve koşullar belirler (Yalçınkaya, 2018). Aristoteles'e göre her şeyin ereği vardır İnsan topluluklarının ereği devlettir. Devlet insan için en iyiyi amaçlayan tek ahlaki ve doğal yaşam olanağıdır. Devletin ne şekilde olduğu insan topluluğunun yetkinliği ile ilişkilidir (Zabcı, 2018a). Tarihsel sürecin devamında Orta Çağ'da ise düşünürlerin kilise, kral ve iktidar bağlamında yaptıkları tartışmaların çoğunun kaynağı Platon ve Aristoteles'tedir (Ağaoğulları, 2018a). Reform ve Rönesans ile iktidarın dünyevileşmesi, devletin ontolojik özelliklerinin yeniden tartışılmaya başlanması ile devam eder. Bu noktada artık devlet mefhumunun kendisinin doğal olmadığı ve bir sözleşme sonucu ortaya çıktığı fikri baskın hale gelir. Bundan sonraki süreçte devletin varlığının neden önemli olduğuna dair yapılan tartışmalarda kronolojik olarak Niccolo Machiavelli, Thomas Hobbes, Baruch Spinoza, Jean-Jacques Rousseau, Friedrich Engels ve Karl Marx'ın düşünceleri meseleyi anlaşılır kılar.

Machiavelli yöneticilere tavsiyelerde bulunduğu Hükümdar isimli çalışmasında insan doğasına dair çıkarımlarda bulunur. Buna göre insanlar nankör, içten pazarlıkçı, riyakâr, korkak ve çıkarıcıdır (Machiavelli, 2011). Machiavelli'ye

göre her zaman daha fazlasını isteyen, doğasında kötülük olan insanları durduracak şey iktidarın yani devletin kendisidir (Ağaoğulları, 2018c). Thomas Hobbes, Machiavelli'nin insan doğasına dair olan fikirleriyle paralel düşüncelere sahiptir. Hobbes'a göre devletin amacı bireysel güvenlidir (Hobbes, 2007). Başkalarına egemen olmayı seven bireyleri durduracak, onları doğal hukuka uymaya zorlayacak; ceza tehdidiyle onları korku içinde tutacak bir Leviathan'a ihtiyaç vardır (Hobbes, 2007). İşte bu Leviathan devlettir. Hobbes ile aynı dönemde yaşayan Spinoza ise devletin sözleşme ile ortaya çıktığını söyler. Karşılıklı yardımlaşma ve aklın kullanımı olmaksızın insanlar zorunlu bir biçimde sefil bir hayat yaşarlar. Böyle bir durum olmaması için topluma ve dolayısıyla devlete ihtiyaç vardır. İşte sözleşme yoluyla demokrasi; ideal devlet ortaya çıkmış olur (Zabcı, 2018b).

Rousseau devletin ortaya çıkışını "yalancı sözleşme" ile açıklar. Buna göre uygar toplumu kuranlar zenginlerdir. Zenginler, güvenlik, adalet, yasalar gibi sözcükler kullanır ve bu şekilde mülksüzleri kandırırlar. İşte böyle ortaya bir sözleşme ile kurulan devlet çıkar. Ancak bu sözleşme yalancı bir sözleşmedir çünkü eşitsizlikleri temel almaktadır (Ağaoğulları, 2018b). Engels'e göre devlet toplumun gelişim sürecindeki belli bir aşamanın ürünüdür. Toplumun önlemekte yetersiz kaldığı uzlaşmaz karşıtlıkların bir itirafı; bir sonucudur devlet. Devlet sınıflar arası çatışmayı hafifletmek 'düzen' sınırları içinde tutmak ile görevli toplumun üstünde yer alan bir güç olarak ortaya çıkmıştır (Engels, 2003). Tam bu noktada Marx devletin görevini yitirdiğini ve bir sınıfın başka bir sınıf üzerindeki baskı organına dönüştüğü ifade eder (Lenin, 2012).

Tüm bu tartışmalar devlete neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun yani devletin meşruluğunun kaynağının cevabını vermek için yeterli olabilir. Farklı başlangıç noktalarından hareket edilse bile sonuç devletin varlığına duyulan ihtiyaç olarak gözükmektedir. İnsan doğasının çarpıklığı veya yardımlaşmaya, güvenliğe ihtiyaç duyması; verili toplumsal koşulların meşrulaştırılması veya ideal toplumsal koşulların yaratılması toplum üzerindeki bir erk ile yani devlet ile mümkün gözükmektedir.

Farklı misyonlara sahip olan tüm devletlerin, varlıklarını ve misyonlarını devam ettirmeleri için meşruluklarını sürekli kılmak zorundadır. Meşruluklarını sürekli kılma durumu vatandaşların devletin ve/veya devlet kurumlarının çizdiği sınırlara riayet etmesi; yasalara uyması anlamına gelebilir. İtaat etme, yasalara uyma yükümlülüğü yetkililere duyulan güvene dayanır. İnsanlar ancak yetkililere, kurallara ve kurumlara güvenebilirlerse, kuruma sadakat göstererek kendi uzun vadeli çıkarlarına hizmet edildiğine inanabilirler (Tyler, 2021). Siyaset bilimciler kurumlara karşı gösterilen aşırı güvensizliğin demokratik bir sistem için tehlikeli bir gösterge olduğunu söylemektedir. Çünkü kurumlara karşı duyulan aşırı güvensizlik kurulu sistemin meşruluğunu yok edebilir (Finifter, 1970 akt. Birol, 2001).

Devlet kurumlarına güven, vatandaşların adalet sistemi, hükümet gibi devlet mekanizmalarını eşitlikçi, adil ve şeffaf bir şekilde algılamaları anlamına gelir (Seddig vd., 2022). Buna göre, vatandaşlar ilgili kurumların herkese eşit mesafede olduğunu düşünüyorsa ve bu kurumları şeffaf buluyorsa devlet kurumlarına güvenir. Yani devlet kurumlarının, vatandaşın gözünde ne derece meşru olduğu ona duyulan güven ile paraleldir. Devlet kurumlarına olan güven, devletin meşruluğunu sağlayan; ona hareket alanı veren en önemli bileşendir (Nikitina vd., 2021).

Devlet kurumlarına duyulan güvenin azalması devletin kendisine olan güveni de zayıflatır ve vatandaşların birbirlerine olan güvenin azalmasına neden olabilir (Iacono, 2019). Öte yandan bu durum yasalara daha az uyulması anlamına gelebilir. Bu şekilde vergi kaçakçılığı gibi yasal olmayan davranışların daha fazla kabul görmesine neden olabilir (Marien & Hooghe, 2011). Devlet kurumlarına duyulan güven yurttaşların kazanılmış çeşitli siyasi haklarını kullanmaları ile de ilişkilidir. Örneğin parlamentoya olan güvenin yüksek olması, seçimlere katılımın yüksek olması anlamına gelmektedir (Grönlund & Setälä, 2007).

Devlet kurumlarına duyulan düşük güven veya güvensizliğin birçok sebebi vardır. Örneğin eğitim, ekonomik durum, desteklenen siyasi partinin iktidarda olup olmaması bunlardan öne çıkanlardır. Mishler (2002) siyasi güven için

anahtar kavramın ‘gelir dağılımı’ olduğunu söylemektedir. Bu durum devlet kurumlarına güven içinde geçerlidir. Mishler (2002) gelir dağılımının görece adaletli olduğu ülkelerde devlet kurumlarına güven; gelir dağılımının daha az adil olduğu ülkelere göre daha yüksek olduğu tespit etmiştir. Devlet kurumlarına duyulan güvenin eğitim durumu ile ilişkisi vardır. İsviçre’de yapılan bir araştırma eğitim düzeyi düşük olan, maddi açıdan risk altında hisseden ve siyasi olarak güçsüz hisseden vatandaşların siyasi güven seviyelerinin en düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Scheidegger & Staerklé, 2011). Birey ekonomik koşullardan ne kadar memnunsaydı, devlet kurumlarına olan güveni o kadar güçlüdür. İktidardaki bir partiyi destekleyen bir kişi, iktidardaki bir partiyi desteklemeyen birine göre daha yüksek düzeyde kurumsal güven gösterir (Lühiste, 2006). Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere devlet kurumlarına duyulan güvenin oldukça farklı boyutları mevcuttur. Ancak bu tezde ilgili kavramın komplo teorileri ile ilişkisi ele alınacaktır. Bu sebeple devlet kurumlarına duyulan güven veya güvensizliğin nedenlerinden ziyade bu güven veya güvensizlik düzeyinin komplo teorilerine olan inanç ile ilişkisi ele alınacaktır.

1.4 BİLİME GÜVEN

Türk Dil Kurumu “bilim” için “Evrenin veya olayların bir bölümünü konu olarak seçen, deneye dayanan yöntemler ve gerçeklikten yararlanarak sonuç çıkarmaya çalışan düzenli bilgi; ilim.” tanımını kullanmaktadır. Öte yandan bilim kavramının İngilizce ’deki karşılığı olan “science” ise Latince’deki “scientia” yani bilgi kelimesinden gelmektedir.¹ Hendriks vd. (2016) ise bilimi “yerleşik gerçekleri sorgulamak, yeniden ele almak” için kullandığımız bir araç olarak tanımlamaktadır. Bilim, gözleme dayalı sistematik bir araştırma yöntemidir (Shrake vd., 2006)

Gündelik yaşantıyı sorgulatan, geleceği kolay kılmaya çalışan; geçmişini anlamaya ve doğru yorumlamaya olanak sunan bilim kavramı oldukça önemlidir. Bu sebeple bilimin önemini anlamak ve bilimsel bilgiyi esas almak

¹ <https://www.etymonline.com/word/science>. 30 Ağustos 2023

toplumsal yaşam açısından mihenk taşı olarak değerlendirilebilir. Bu noktada bilimin; bilimsel bilginin üretiminin devam edebilmesi ve bu üretimin sonucunda ortaya çıkan gelişmelerin toplum tarafından kabul görmesi, kullanılması için yine güven kavramı devreye girmektedir. Güven kavramı bilim ve toplum arasındaki etkileşim için anahtar bir kavramdır (Whyte & Crease, 2010). Bilime güven, bilimsel sürece ve bu sürecin sonuçlarına duyulan güven anlamına gelir (Resnik, 2011). Öte yandan Bilimsel bilginin üretim sürecinin gerçekleşebilmesi için bilim insanlarının birbirine güvenmesi kesinlikle bir şarttır. Bilime duyulan güven hem bilim insanları hem de toplum açısından hayati önem taşımaktadır. Bilime güven, uzmanlık bilgisine duyulan güvenin ve bilim temelli konuların anlaşılmasının temelini oluşturmaktadır (Hendriks vd., 2016b). Aynı şekilde ortaya çıkan bilimsel gelişmenin de toplum tarafından kabul görmesi toplumun bilime ve bilim insanlarına güvendiği oranda gerçekleşebilmektedir.

Öte yandan gerçeği sorgulamak gibi bir misyonu olan bilim ile güven kavramı ilk bakışta çelişkili gözükülebilmektedir (Hendriks vd., 2016a). Bu noktada güveni uygulanan metotlar üzerinden değerlendirmek gerekir. Örneğin bilim insanları arasındaki güven üzerine mutabık olunan birtakım ilkelerin varlığı ile mümkündür. Bilimsel araştırma sürecinde kullanılan yöntem ve etik ilke bunlardan bazılarıdır. Aynı şekilde toplumun bilime olan güveni içinde çeşitli koşullar bulunmaktadır. Bilimsel bilgi üretim sürecinin şeffaf olması, bilim insanlarının kişisel değil bilimsel kaygılarla hareket etmesi toplumun bilime olan güveni açısından kritiktir. Örneğin Rosman vd., (2022), yaptıkları çalışmada; yapılan bilimsel bir araştırmanın materyallerinin, verilerinin ve kodlarının açık erişime sunulması gibi birtakım açık bilim uygulamalarının toplumun bilime olan güvenini olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu noktada bilime güven değişkeninin komplo teorilerine inanç ile ilişkisi ele alınacaktır.

1.5 POPÜLİST TUTUMLAR

Popülizm tartışmalı bir kavramdır. Bu durum popülizm kavramının doğasından kaynaklıdır. Popülizm bir siyasi hareket, ideoloji, strateji, liderlik tarzı, siyasi iletişim biçimi ve daha fazlası olarak tanımlanabilir (Diehl, 2022). Mudde popülizmin sadece siyasi bir tarz olmadığını; ideolojik bir formu olduğunu söylemektedir. Mudde'ye göre popülizm, toplumun nihai bir biçimde "saf halk"

ve “yozlaşmış elit” olmak üzere iki homojen gruba ayrıldığını temel alır ve siyasetin halkın iradesinin bir ifadesi olması gerektiğini savunan ince merkezli bir ideolojidir (Mudde, 2007). Öte yandan Müller, (2021) ise popülizmin bir ideoloji ve/veya öğreti olmadığını, belirgin iç mantığı olan bir iddialar bütünü olduğunu iddia etmektedir. Tam da burada Fassin (2021) ABD Yüksek Mahkemesi’nden bir yargıcın 1964’te pornografi üzerine ortaya attığı: “Onu gördüğümde bilirim. (I know when I see it)” mantığının takip edilmesi gerektiğini söylemiştir. Popülizm, halk kavramını önceleyen, verili düzeni reddeden bir duruş sergileyen ve belirli toplumsal sınıfları dışlayarak halkın homojen olduğunu vurgulayan bir siyasi iletişim tarzı olarak tanımlanabilir (Jagers & Walgrave, 2007). Yine Fassin (2021) göre gerek Trump’a gerek Erdoğan’a bakıldığında bir ‘halk’ vurgusu ve seçkin karşıtlığı göze çarpmaktadır. Gerçekten de popülizm için en basit ve kesin olan şey muğlak bir halk tanımı ve seçkin karşıtlığıdır. Popülizm, ‘halkı’ temsil etme iddiasını merkeze almaktadır ve söylemsel olarak gayrimeşru bir seçkin toplumuna karşı hareket etme iddiasındadır (De Cleen vd., 2018).

Popülizmin siyaset sahnesine çağırdığı halk oldukça muğlaktır. Popülistler dönemsel olarak kendi ‘haklarını’ inşa ederler. (De Cleen vd., 2018). Öte yandan halkı çağıran halka seslenen her parti popülist değildir. Bu noktada ayırım “halkın bir bölümünün halk olduğu” iddiasıdır (Müller, 2021). Kimin halk kümesine dahil olduğu kimin halk düşmanı olduğu arasındaki çizgi popülizmin gündelik çıkarları tarafından çizilmektedir.

Bir diğer önemli ayırımın seçkin karşıtlığıdır. Bu noktada yine söylemek gerekir seçkin karşıtlığı tek başına ayırt edici değildir. Eğer öyle olsaydı bütün geleneksel işçi partilerini ve komünist partileri başka hiçbir şey söylemeden popülizm kategorisine koymak gerekirdi. İşte bu sebeple popülist partiler seçkin karşıtı olmakla birlikte aynı zamanda çoğulculuk karşıtıdır. Fikir ayrılıklarının kaçınılmaz olduğu ve bu durumun arzu edildiği çoğulculuk yaklaşımı karşısında popülizm netlik talep eder. Farklı fikirleri, muhalefeti şüpheli ve tehlikeli olarak görür (Hawkins vd., 2012) Popülistler çoğulculuk yerine ‘homojen halk’ kavramını merkeze alır (Galston, 2018). Halkın tek gerçek temsilcileri kendileridir ve diğer tüm partiler seçkinlere hizmet etmektedir. Öte yandan

halkın tek gerçek temsilcisi oldukları iddiasını taşıyan popülistlerin temsil iddiaları ampirik bir özellik taşımaz. Bu iddia daha çok ahlaki ve sembolik bir niteliktedir ve oldukça soyuttur. Bundan ötürü iddiaları aynı komplo teorilerinde söz konusu olduğu gibi yanlışılanamazdır.

Popülizm için öne çıkan bir diğer nokta ise rasyonalitenin yokluğudur. Bu noktada artık akla hitap etmek gerekmez, önemli olan duygulara hitap etmek ve kitleyi bu şekilde konsolide etmektir. (Müller, 2021) özellikle seçimlerde popülist iddiaların savunucuları ve özellikle seçimlerde popülist partilere oy veren seçmenlerin korku, öfke, kızgınlık ve hınç gibi duygularla hareket ettiğini söylemiştir. Yazar aynı zamanda korku duygusu için modernleşme ve küreselleşme korkusundan söz etmektedir. Öte yandan yine belirtmek gerekir ki bu duygular genellikle anlamlandıramadığımız şeyler karşısında, kriz durumları anında ortaya çıkabilmektedir. Caiani & Graziano, (2019) Avrupa'da popülizmin ekonomik ve siyasi kriz dönemlerinde güçlendiği; böyle kriz anlarının popülizm için iyi bir zemin olduğunu söylemektedir.

Popülizm için bir diğer önemli özellik her durumda söylem yenileyebilmesidir. Örneğin popülist bir siyasi parti eğer muhalefette ise ekonomik gücü elinde bulduran seçkinlerle siyasi seçkinlerin iş birliği içerisinde olduğunu söyler. Diğer taraftan iktidara geldiklerinde yani kendileri siyasi seçkin olduklarında ise ekonomik gücü elinde bulduran seçkinlerin kendilerini gayrimeşru bir şekilde devirmeye çalıştığını ve muhalefet ile hareket ettiklerini iddia eder. Hatta yaşadığı her türlü başarısızlığı neredeyse bu şekilde açıklar. Ana akım medya yine bu seçkinlerin elindedir, onlara hizmet eder (Castanho Silva vd., 2017).

Popülizm modernlik öncesi hayatı arzulamanın bir biçimi olarak da tanımlanabilir (Müller, 2021). Modernlik öncesi yaşam özlemi kendisini öfke ve kaygı duyguları üzerinden çaresizce dışa vurur. Buradaki modernlik öncesi hayatın arzusu kısaca basitlik olarak tanımlanabilir. Hayatın akış hızının yavaş olduğu, toplumun her kesiminin nereye ait olduğunun çizgilerinin keskin olduğu bir zamanın özlemi anlamına gelmektedir. Sanayi sonrası topluma dönüşüm ve sosyal demokrasinin bu dönüşümle baş edememesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan siyasi kızgınlık, yaşam tarzına karşı algılanan tehdide neden olmuştur.

Tüm bunlara meydan okuyan popülist bir lider işte tam da bu kaygı ve kızgınlığa seslenmektedir (Mudde, 2004)

Popülizm demokratik kurumların her ne kadar demokratik ve şeffaf gözükse de arka planda yozlaşmış seçkinler hizmet ettiğine vurgu yapar (Müller, 2021). İlk bakışta anlaşılacağı üzere bu vurgu devlet kurumlarına güven ve komplo teorilerine inanç ile oldukça ilişkilidir. Popülizm devlet kurumlarına güveni azaltır aynı zamanda devlet kurumlarına duyulan güven azalınca popülist siyaset güç kazanır. Aynı diyalektik ilişki komplo teorilerine inanç ile popülizm için de geçerlidir.

Tüm bunlara bakıldığında popülizm için öne çıkan başlıklar; maniheist bir siyaset okuması (saf halk ve yozlaşmış elit), rasyonalite karşıtlığı, çoğulculuk karşıtlığı ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla popülizmin talep temelli bir biçimde alınması; birey düzeyinde ne şekilde benimsendiği popülist tutumlar şeklinde tanımlanabilir. Bu çalışma popülist tutumların çerçevesini işte bu şekilde çizmektedir. Yukarı paragraflarda popülizmin asgari düzeyde tanımı yapılmıştır. Bu şekliyle bireylerin popülizmin unsurlarına dair tutum ve görüşleri yani popülist tutumlarının ölçülmesi hedeflenmektedir.

Her bir paragrafta ayrı bir boyutuna değinilen popülizm için örnekleri ve ayırt edici özellikleri çoğaltmak mümkündür. Öte yandan yukarıda çizilen çerçeve popülist tutumlar ile komplo teorilerinin ilişkisini anlamak için yeterli gözükmektedir. Bu ilişkide öne çıkan boyutlar yukarıda değinildiği üzere; seçkin karşıtlığı, muğlak bir 'halk' vurgusu, devlet kurumlarına duyulan güvensizlik, rasyonel akıl yerine duygulara hitap etme ve son olarak modern zaman öncesi yaşama duyduğu arzuya hitap etmedir.

2. BÖLÜM

GÜNCEL LİTERATÜR

Komple Teorilerine inanan kişilerin özellikleri ve motivasyonlarına dair literatürde oldukça çok çalışma bulunmaktadır. Goertzel (1994) Belief in Conspiracy Theories isimli çalışmasında ABD’de komple teorilerine inanca bakmıştır. Katılımcılar 10 komple teoriden oluşan listeden en az birkaçının muhtemelen doğru olduğuna inanmıştır. İlgili çalışma Irk, cinsiyet, yaş, eğitim seviyesi ve mesleğe göre bir ölçüm yapmıştır. Irktan başka diğer demografik unsurların hiçbirinde anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Diğer taraftan yapılan başka bir çalışma komple teorilerine inanç ve demografik unsurlar arasında anlamlı bir ilişki olduğunu söylemektedir (Freeman & Bentall, 2017a). Bu çalışmaya göre bekar, erkek, düşük eğitim seviyesi, düşük gelir ve azınlık olma durumu komple teorilerine inancı arttırmaktadır. Literatürde Komple teorilerine inanç ve düşük eğitim seviyesi arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir (Bogart & Bird, 2003; Mancosu vd., 2017; Oliver & Wood, 2014). Ancak yine bu noktada van Prooijen tarafından yapılan önemli bir çalışma başka bir şey iddia etmektedir. van Prooijen (2017) yaptığı çalışmada eğitim ve komple teorilerine inanç arasındaki ilişkiye bakmıştır. Çıkan sonuca göre eğitim seviyesi ve komple teorilerine inanç arasındaki ilişkide birçok faktör önemlidir. Bu ilişki karmaşık sorunlar için basit çözümlere olan inanç, güçsüzlük hissi, analitik düşünmedeki farklılıklar gibi birtakım faktörlerle daha anlamlı bir hal almaktadır. Covid-19 salgınının Romanya’da kamuoyu algısını inceleyen bir diğer çalışma eğitim ve cinsiyetin kısıtlamalara uyma noktasında önemli olduğunu söylemektedir (Corbu vd., 2021). Yine aynı çalışma komple teorilerine inancın Covid-19 tedbirlerine uyumu olumlu yönde etkilediğini söylemektedir. Komplocu dünya görüşü güvensizlik biçimi olarak ele alan Freeman ve Bentall (2017b) 5645 kişinin verisini analiz etmişlerdir. Çıkan sonuca göre erkek, bekar, daha az eğitim, düşük gelir seviyesi, etnik azınlık olma yine komple inancı ile pozitif ilişkidir.

Literatür komple teorilerine inanç ile psikolojik faktörler arasındaki ilişkiye de işaret etmektedir. Bir veya daha fazla komple teorisine inanmanın psikolojik

nedenlerine bakan çalışmalar bilişsel yetenek ve kontrol duygusunun bu noktada önemli olduğunu söylemektedir. Ståhl ve van Prooijen (2018) yaptıkları çalışmada komplo teorileri ve doğüstü olaylara inancın modern toplumda neden hala yaygın olduğuna bakmışlardır. Analitik becerilerin burada belirleyici olduğunu; analitik beceri için ise bilişsel yeteneğin önemini vurgulamaktadırlar. Bir diğer çalışma yine komplo teorilerine inancın düşük bilişsel yetenek ile ilişkisini ortaya koymaktadır (Swami vd., 2014). Yine eğitim seviyesi ile komplo inancına bakan van Prooijen (2017) analitik düşünmenin farkını ortaya koymuştur. Başka bir çalışma komplo inancı yüksek olan öğretmen adaylarının analitik düşünme puanının düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Ballová Mikušková, 2018). Buradan hareketle düşük bilişsel yeteneğin ve analitik becerinin beraberinde olayların basit açıklaması ile örtüştüğünü söyleyebiliriz. Karmaşık görünen ve analizi zor olan olaylara basit açıklamalar getirmek tam da Komplo teorilerinin işidir. Kontrol duygusu da birey için oldukça önemlidir. Ekonomik, toplumsal ve siyasal kriz anlarında kontrol duygumuz zarar görebilir. Çünkü bu kriz anlarında tehdit altında olduğumuzu hissederiz. İşte böyle kriz anlarında Komplo teorisi bize daha çekici gelir. Çünkü Komplo teorileri bize böyle durumlarda kaybettiğimiz kontrol duygusunu geri verir. Bu sebeple komplo teorilerine başvurabiliriz (Douglas vd., 2017).

Literatür komplo teorilerine inanları tespit etmek ve anlamak için hem demografik hem psikolojik unsurlara bakmıştır. Bunlar birçok noktada anlamlı olabilmektedir. Öte yandan tüm bu unsurlardan farklı olarak çeşitli başlıklar ortaya çıkmaktadır. Sahip olduğumuz demografik ve/veya psikolojik unsurlar literatüre göre komplo teorilerine inançla negatif ilişkide olsa bile yine de komplo teorilerine inanabiliriz. Güven kavramı bu noktada oldukça önemlidir. Güvensizlik durumu olayların açıklamasına dair bir alternatif olma misyonu taşıyan komplo teorilerine alan açar (Pierre, 2020). Kurumlara duyulan derin güvensizlik ve olaylara şüpheyle yaklaşma bireyleri komplo teorileri gibi alternatif açıklamalara yönlendirebilir. Dindarlık ve partizanlığın komplo teorilerine inanç açısından belirleyici olduğu düşüncesinden yola çıkan Nefes ve Aksoy, (2023) yaptıkları çalışmada; Türkiye’de bireylerin komplo teorilerine olan inançları açısından dindarlık ve partizanlığın etkili olduğu sonucuna

varmışlardır. Bununla paralel olarak Miller vd., (2016) partizanların, diğer partiyi; o partinin temsilcilerini ve seçmenlerini töhmet altında bırakan komplo teorilerine inanma olasılıklarının yüksek olduğunu söylemektedir. Bu noktada başka bir örnek Christner, (2022) tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmanın bulguları düşük siyasi güvenin popülist tutumların tüm boyutlarıyla; özellikle de seçkin karşıtlığıyla ve komplocu yönleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bir diğer çalışma komplo teorilerine olan güçlü inancın sebeplerini; komplo teorilerine daha fazla maruz kalma, otoriteye karşı olumsuz tutumlar, siyasi sinizm ve demokratik ilkelere daha az destek olarak açıklamaktadır (Swami vd., 2011).

Buradan hareketle demografik ve/veya psikolojik unsurlardan ziyade kimi meselelere dair olan tutumlar komplo teorilerine inanç açısından belirleyici olabilmektedir. İşte tam da bu noktada devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumların önemi ortaya çıkmaktadır.

Komplo teorilerine inanç sıklıkla siyaseten kaybedenlerin, yani siyasi olaylar karşısında düşük siyasi güven, güçsüzlük duyguları, belirsizlik ve öngörülemezlik gibi tutumlara sahip olanlarda gözükmektedir. Yani devlet kurumlarına duyulan güvensizliğin komplo inançlarıyla bağlantılı psikolojik durumları harekete geçirdiği gözlemlenmektedir (Douglas vd., 2019).

Devlet kurumlarına güvenin komplo teorilerine inanç ile ilişkisi negatif yöndedir (Mari vd., 2022). Devlet kurumlarına güven ve komplo inançları arasındaki ilişkiye bakan çalışmalar, demokrasi tehlikesi, hükümete güven ve kurumlara güven üzerinden okuma yapmaktadır. Covid-19 pandemisi, dışsal şoklar, terörizm gibi olağandışı durumların siyasete, devlet kurumlarına güven ile ilişkisi incelenmiştir (Kritzinger vd., 2021; Rocco vd., 2021; Van Der Does vd., 2021). Skandalların çok olduğu siyasi iklimlerde toplumun komplo teorilerine inancı araştırılmıştır (K. L. Einstein & Glick, 2015). Tüm bu çalışmalar göre devlet kurumlarına güven ile komplo teorilerine inanç arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır ve bu ilişki negatif yöndedir. Komplo teorilerine olan inanç, devlet kurumlarına, devlet yetkililerine olan güvenin azalmasına yol açabilir (Freeman vd., 2022). Bu durumun bir sonucu olarak insanlar devletin resmi tavsiyelerine

ve yasalara daha az uymasına ya da hiç uymamasına sebep olabilir. Pummerer vd., (2022) Covid-19 Pandemisi bağlamında yaptıkları çalışmada literatüre paralel sonuçlara ulaşmışlardır. Bu çalışmaya göre Covid-19 ile alakalı komplo teorilerine inanmak; kurumsal güveni, hükümet düzenlemelerinin benimsenmesini ve desteklenmesini azaltmaktadır. Alper, (2023) yaptığı çalışmada yolsuzluğun komplo teorilerine inanç ile arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu çalışmada yozlaşmış ülkelerde yaşayanların gerek Covid-19 komplo teorilerine gerek genel komplo teorilerine daha fazla inandığı sonucu çıkmıştır. Bu noktada devlet kurumlarına güvenin komplo teorilerine inanç açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Burada bir diğer çalışma yine Alper ve Imhoff, (2023) tarafından yapılan çalışmadır. Burada yine yolsuzluğun yüksek olduğu ülkelerde komplo teorilerine inanca bakılmıştır. Bu sefer ideolojik görüş de hesaba katılmıştır. İlgili çalışmanın sonucuna göre yolsuzluğun yüksek olması sol görüşlülerin sol komplo teorilerine, sağ görüşlülerin sağ komplo teorilerine inanma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Tam ve Lee (2023) yaptıkları çalışmada yine bu ilişkiyi ortaya koymaktadır. İlgili çalışmaya göre bir komplo teorisi kişinin dünya görüşü ile oldukça tutarlı olsa bile, kişi yaşanan olayla ilgili olan kuruma güvendiği sürece komplo teorisine inancı düşük olmaktadır. Yani komplo teorilerine inanç için gerekli birçok parametre var olsa bile güven duygusunun yüksek olduğu durumda komplo teorilerine inanç düşük gözükmektedir.

Burada da görüldüğü üzere devlet kurumlarına duyulan güven düştükçe insanların komplo teorilerine olan inançları artabilmektedir. İşte tüm bunlar devlet kurumlarına güvenin komplo teorilerine inanç açısından önemli bir başlık olduğunu göstermektedir. Bu nedenle komplo teorilerine inanca bakarken devlet kurumlarına güven bağımsız değişkenlerden biri olarak seçilmiştir.

Komplo teorilerine inanç ile bilime güven arasındaki ilişki çok güçlüdür. Yapılan araştırmalar bu ilişkinin negatif olduğunu göstermektedir. Komplo teorilerine karşı güçlü bir inanç barındıran bireylerin bilime daha az güvendiği gözükmektedir (Alkış Küçükaydın vd., 2023). Dahası, spesifik olarak bir olayın açıklanmasına dair ortaya atılan bir komplo teorisine inançtan ziyade genel

olarak komplo teorilerine açık olma, inanma eğilimi; herhangi bir bilimsel açıklamaya olan güveni azaltmaktadır (Pivetti vd., 2021). Örneğin birey Covid-19 Pandemisi 'ne dair olan bir komplo teorisinden ziyade daha genel bir komplo teorisine inansa bile aşı karşıtı olabilmektedir.

İlgili iki değişken arasındaki ilişki o kadar kuvvetlidir ki; bireylerin davranışı üzerinde somut bir şekilde belirleyici olduğu gözlemlenmektedir. Constantinou vd., (2021) yaptıkları çalışmada bilime güvenin, bilim insanlarına duyulan güvenin ve komplo teorisine olan inançlar arasındaki ilişkinin Covid-19 Pandemisi ve benzeri durumlar karşısında bireylerin önlemlere uyması üzerinde belirleyiciliğini ortaya koymuştur. Komplo teorisine inananlar bilime ve bilim insanlarına daha az güvenmektedir. Bunun bir sonucu olarak da bilimsel açıklamaları daha az kabul edip, tavsiye edilen önlemlere daha az uyma eğilimine sahiptirler. Bu durum için geçerli bir diğer örnek (Bruder & Kunert, 2022) tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada da yine komplo teorilerine inanç ile kamu sağlığı kurumlarına güven, bilime güven arasındaki ilişki ortaya konmuştur. Komplo teorilerine inanç bilime güven üzerinde aşındırıcı bir özellik taşımaktadır. Bilime olan güveni arttırmak için komplo teorileri ile mücadele etmenin oldukça önemli olduğu ortaya konmuştur. Covid-19 Pandemisi ile ilgili yapılan bir çalışma Covid-19 ile ilgili olan komplo teorilerine inancın artmasının bilime olan düşük güvenden kaynaklanabileceğini öne sürmektedir (van Mulukom vd., 2022). Yine Covid-19 bağlamında Türkiye'de yapılan başka bir çalışma bilime güven, farkındalık ve komplo teorilerine inanca bakmıştır(Alkış Küçükaydın vd., 2023). İlgili çalışmanın bulgularına göre komplo teorilerine inanç bilime güveni hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilemektedir. Öte yandan Covid-19 Pandemisi'ne dair farkındalık ve bilime güven arasında ilişki pozitif olarak tespit edilmiştir. Uscinski vd. (2020) tarafından yapılan araştırmanın ana eksenini başka olsa da yine bu çalışmada da bilimsel argümanların reddi ve uzmanlardan gelen bilginin kabul edilmemesinin komplo teorilerine inancı arttırdığı gözlemlenmiştir. Vranic vd. (2022) yaptıkları çalışmada komplo teorilerine inanç açısından en güçlü belirleyici olarak bilime güveni saptamışlardır. Bunlardan da anlaşılacağı üzere komplo teorileri bilimsel bilginin eksikliği veya kabul edilmediği durumda alternatif olabilmektedir. Erisen

(2022), Türkiye’de yaptığı çalışmada Covid-19 ile alakalı komplo teorilerine olan inanca bakmıştır. Sonuç olarak uzmanlara ve bilim insanlarına olan güvenin artmasının, komplo teorilerini kabul etme olasılığını azalttığı tespit edilmiştir. Yine Eriş vd., (2023), yaptıkları çalışmada aşı karşıtlığı ve komplo teorilerine inanç arasındaki ilişkiye bakmışlardır. İlgili çalışmanın bulgularına göre aşya direnç gösterenlerin güven algısı puan ortalamaları düşüktür, komplo algı puanları ise yüksektir.

Covid-19 Pandemisi’ni merkeze alan başka bir çalışma karşılaştırmalı olarak Ukrayna, Almanya ve Türkiye’de yapılmıştır (Chayinska vd., 2022). Burada bilime güven ve komplo teorilerine inanç arasındaki ilişki incelenmiştir. Türkiye ve Almanya’da önleyici mesafe kurallarına uyma davranışı ve komplo teorilerine inanç arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. İsviçre’de yapılan bir çalışma yine benzer bir sonuç bulmuştur. Bu çalışmaya göre pandemi önlemlerine uyma ile negatif ilişki içinde olan değişkenler Covid-19 ile ilgili komplo teorilerine inanç, bilime olan güvensizlik ve daha sağcı bir siyasi yönelimdir (Hartmann & Müller, 2022).

Bilim insanları Covid-19 virüsünün yayılmasını önlemek için fiziksel mesafenin önemli olduğunu söylemişlerdir. (Brzezinski vd., 2020) iklim değişikliğinin insan kaynaklı olduğuna şüpheyle yaklaşanların fiziksel mesafe kuralına uyma olasılığının daha düşük olduğunu tespit etmişlerdir. Yine burada görüldüğü üzere insanların bilime duyduğu güvensizlik ve/veya bilimsel bilgiye şüpheyle yaklaşması ile komplo teorilerine inancı pozitif ilişkidir. Covid-19’a dair algıları ve komplo teorilerini ortaya çıkarmayı amaçlayan Fenercioglu vd., (2022) yaptıkları çalışmada; önleyici tutumlar ve sosyo-demografik unsurların komplo teorilerine inanç ile arasındaki ilişkiye bakmışlardır. Anket tekniği ile elde edilen verilerin analiz edilmesiyle maske kullanma, tokalaşma ve öpüşmeden kaçınma gibi önleyici tutumlarla komplo teorilerine inanç arasında negatif bir ilişki saptanmıştır. Öte yandan bir çalışmada kullanılan anket sonucunda bilim insanlarına duyulan güvenin artması ve matematiksel becerilerdeki artışın Covid-19 ile ilgili olan yanlış bilgilere karşı duyarlılığın azalmasıyla ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Roozenbeek vd., 2020). Mousoulidou vd. (2023) Güney

Kıbrıs'ta yaptıkları çalışmada komplo teorisine inananların Covid-19 aşısı olma olasılıklarının daha düşük olduğunu; bilime güvenen insanların aşı olma ihtimalinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir. Durmuş ve Ünal (2023) Türkiye'nin Sakarya ilinde yaptıkları çalışmada aşılarla yönelik tutumlar ile komplo inançlarına bakmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre Covid-19 aşılarıyla ilgili komplo teorileri ve bilime olan güvensizlik aşıya yönelik olumlu tutumu olumsuz etkilemektedir. Böylelikle bu durum sürü bağışıklığı kazanımının gecikmesine ya da azalmasına yol açmaktadır. Daha önce Covid-19 hakkındaki komplo teorilerine inanç ile aşı kabulü arasındaki ilişkiyi anlamak için İtalya ve Finlandiya'da yapılan çalışma referans alınarak aynı şekilde Müslüman nüfusun yoğun olduğu Türkiye'de yapılmıştır (Pivetti vd., 2023). Buna göre dindarlık ve bilime güven arasındaki ilişki negatif olarak tespit edilmiştir. Öte yandan Komplo teorilerine inanç ile hükümetin uyguladığı kısıtlamalara destek arasındaki ilişki negatiftir. Yapılan başka bir çalışma Covid-19 aşısı olanlar veya olmak isteyenlerin bilime güveninde dahil olduğu tüm güven türlerinde yüksek puan aldığını komplo teorisine inançlarda ise daha düşük puanlar aldığını ortaya koymuştur (Syropoulos & Gkinopoulos, 2023). Sırbistan'da yapılan bir çalışma yine diğer çalışmaların sonuçları ile örtüşen sonuçlara ulaşmıştır. Bu çalışmaya göre komplo teorilerine olan inanç tıp bilimine ve kurumlarına olan güveni azaltmaktadır ve özellikle objektif bilginin az olduğu aşılarla dair tereddüt ortaya çıkarmaktadır (Milošević Đorđević vd., 2021). İnsanların aşı olma niyetlerini anlamaya çalışan, bu konuda hangi faktörlerin belirleyici olduğunu tespit etmeyi amaçlayan (Seddig vd., 2022) aşıya yönelik olumlu tutumların bilime güven ile ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Öte yandan yine bu çalışmaya göre aşıya yönelik olumsuz tutumlar komplo teorilerine inanç ile ilişkili gözükmektedir. İklim değişikliği ile ilgili yapılan bir diğer çalışma iklim hakkındaki komplo teorilerine inanç ile bilimin kabulü, bilime güven ve diğer faktörler arasında orta ila büyük negatif ilişki tespit etmişlerdir (Biddlestone vd., 2022).

Tüm bunlar Komplo teorilerine inanç açısından bilime güven faktörünün ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Bu sebeple Komplo teorilerine inanca odaklanırken bilime güven bağımsız değişken olarak belirlenmiştir.

Bir komplo teorisine inanmak diğerlerine inanmak anlamına gelebilir ve bu durum bir inanç sistemi olarak görülebilir. Goertzel (1994) yaptığı çalışmada bu durumu ortaya koymuştur. İlgili çalışma bir komplo teorisine inanların başka komplo teorilerine de inanabildiğini göstermiştir. Bu bir inanç sistemi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla komplo teorilerinin birine inanmak bir başka komplo teorisine inanmayı beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan bu inanç sistemi popülist tutumlara da denk düşebilmektedir. Eberl vd. (2021) yaptıkları çalışmada popülizmin komplo inançlarının merkezinde yer aldığını ortaya koymuştur. Popülizmin devlet kurumlarına ve bilimsel kurumlara güven ile negatif ilişkisini ve komplo teorileri ile pozitif ilişkisini ortaya koymuştur. Bir başka çalışma yine popülizm ile Covid-19 hakkındaki komplo inançları arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koymuştur (Stecula & Pickup, 2021). (Hameleers, 2021) yaptığı çalışmada popülist komplo teorilerinin, popülist tutumları harekete geçirdiğini saptamıştır. Yine bu çalışmada Popülist liderlerin iletişimde kullandığı komplo teorilerinin, popülizme olan desteği arttırdığı gözlemlenmiştir. Bir başka çalışma iktidarda olan popülistlerin rakiplerini gayri meşru hale getirmek, kriz duygusunu teşvik etmek ve toplumun dikkatini kendi başarısızlıklarından uzaklaştırıp desteklerini kazanmak amacıyla komplo teorilerine nasıl başvurduklarını gösteriyor (Pirro & Taggart, 2022). van Prooijen vd. (2022) tarafından yapılan araştırma yine popülist tutumlarda yüksek puan alan insanların -ki buna politik olmayanlar da dahil- komplo teorileri gibi karışık veya dayanaksız epistemik iddiaları doğru kabul etme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Popülist tutumlar üzerine Türkiye ve İtalya'da yapılan yine başka bir çalışma komplo inançlarının popülist tutumların ana kaynağı olduğunu tespit etmiştir (Erisen vd., 2021). Yine başka bir çalışma komplo inançlarının popülist ve anti-teknokratik tutumlarla olan pozitif ilişkisine dikkat çekmektedir (Oana & Bojar, 2023).

Yılmaz ve Shipoli, (2022) yaptıkları çalışmada AKP iktidarını merkeze koymuşlardır. Bu çalışmaya göre AKP iktidarı ve Recep Tayyip Erdoğan güvenlik politikalarını kalıcı hale getirmek ve meşrulaştırmak için korku, travma, ontolojik güvensizlik ve komplo teorilerine dayalı bir söylem kullanmaktadır. Burada güvenlik politikalarının komplo teorileri ile ilişkisi ortaya konmuştur. Bu

çalışma Türkiye’de komplo teorilerinin ve onlara olan inancın üst yapı tarafından ne şekilde ele alındığını göstermektedir ve bu açıdan değerli bir çalışmadır. Başka bir çalışmada popülist tutumlar ve komplo teorilerine inanç ele alınmıştır. Balta vd., (2022) yaptıkları çalışmada AKP’yi iktidardaki bir popülist parti olarak ele almışlardır. Bu şekliyle inceleme sonucu AKP seçmenin diğer seçmenlere kıyasla popülist tutumlara daha az sahip olduğu belirlenmiştir. Öte yandan AKP seçmeninin yine diğer seçmenlere kıyasla ‘kötücül yabancı güçleri’ merkeze alan komplo teorilerine inanma olasılıkları daha yüksek olarak saptanmıştır. Burada yine Türkiye bağlamında uluslararası literatüre göre bir farklılık söz konusudur.

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere komplo teorilerine olan inanç ile popülizmin dünya görüşü, perspektifi oldukça benzemektedir. Hem komplo teorilerinin hem de popülist tutumların mantığı ahlaki kaygılarla ikiye ayrılmış tarafa dayanmaktadır. Bu taraflardan biri(elitler) diğerine(halka) kötülük etmektedir. Her ikisinde de toplumsal olgulara basit açıklamalar getirmek vardır. Hem komplo teorileri hem de popülist tutumlar devlet kurumlarına ve bilime güvensizlik olasılığını arttırmaktadır.

Komplo teorilerine inancın devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumlar ile olan ilişkisi literatürden örneklerle gösterilmiştir. Çizilen teorik arka plan ve incelenen literatür her bir değişkenin birbirleri ile olan ilişkisi göz önüne alınarak yapılmıştır. Bunun en büyük sebebi tezin ilgililiğinin dışına çıkmamaya çalışmak ve yine ilgili konunun sade ve anlaşılabilir olmasını sağlamaktır. Bu noktada bir sonraki bölümde tez çalışmasının bu arka plandan hareketle oluşturduğu hipotezler ve çalışmanın yöntemi ele alınacaktır.

3. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu tez çalışmasının teorik arka planı oluşturulurken Türkiye Güven Araştırması'nın bulguları ve buna paralel gerçekleştirilen kaynak taramasından faydalanılmıştır. Türkiye Güven Araştırması bilime, medyaya ve siyasete duyulan güveni araştırmaktadır. Bu kapsamda güven ile ilişkili uluslararası literatüre dair bir tarama gerçekleştirilmiştir. Bu taramanın sonucu olarak 1991-2022 arasında yayınlanmış toplam 2010 çalışmaya ulaşılmıştır. İlgili tarama Web of Science üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sırasında toplanan veriler R Studio programının Bibliometrix paketi kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın devamında yine R Studio üzerinden toplanan makaleler konu modelle yöntemiyle kategorize edilmiştir. Yapılan çalışma sonucu 10 kategori ortaya çıkmıştır. Bu noktada ilgili kategorilerden biri "Covid, Komplo ve Sahte Bilim" dir. Bu kategori altında 83 çalışma incelenmiştir. Hem bu çalışmalar hem de buna paralel olarak kaynak taraması yapılmıştır. Bunun sonucu olarak ilgili tez çalışmasının teorik arka planı oluşturulmuştur. Bu teorik arka plan ve bu bağlamda incelenen literatür sonucunda üretilen hipotezler şunlardır:

H1. Bilime güven ile komplo teorilerine inanç arasında bir ilişki vardır.

H1a. Bilime güven arttıkça komplo teorilerine inanç azalır.

H1b. Bilime güven azalıkça komplo teorilerine inanç artar.

H2. Devlet Kurumlarına güven komplo teorilerine inanç arasında bir ilişki vardır.

H2a. Devlet kurumlarına güven azaldıkça komplo teorilerine inanç artar.

H2b. Devlet kurumlarına güven arttıkça komplo teorilerine inanç azalır

H3. Popülist tutumlar komplo teorilerine inanç arasında bir ilişki vardır.

H3a. Popülist tutumlar arttıkça komplo teorilerine inanç artar.

H3b. Popülist tutumlar azaldıkça komplo teorilerine inanç azalır.

Bu tez çalışması metodolojik olarak niceliksel bir yaklaşımı benimsemektedir. Bunun bir sonucu olarak da yukarıda sıralanan hipotezleri sınamak için bir nicel veri toplama tekniği olan anket tekniği kullanılmıştır. Anket tekniği ile elde edilen veriler bir TÜBİTAK 1001 projesi olan Türkiye Güven Araştırması (TGA) tarafından yapılan anketten elde edilmiştir. TGA tarafından yapılan anket Mayıs 2023 tarihinde 1204 Türkiye vatandaşından oluşan ulusal temsili rastlantısal bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. İlgili saha çalışması alanında uzman bir kamuoyu şirketi tarafından 12NUTS-1 istatistik bölgesi, 30 il ve 98 ilçede yüz yüze görüşmelerle gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar, çok aşamalı, katmanlı, kümelenmiş rastlantısal örnekleme prosedürü kullanılarak, değiştirilmeden seçilmiştir. Toplam yanıt oranı yaklaşık %2 olan anketten elde edilen verilerin, TGA projesi kapsamında yürütülen ilgili tez çalışmasında kullanılmak üzere RStudio Programı üzerinden düzenlenmiştir.

Düzenlenen veriler ile lineer regresyon modeli oluşturulmuştur. Lineer regresyon modeli, bir bağımlı değişken ile bir veya daha fazla bağımsız değişken arasındaki ilişkiyi modellemek için kullanılan istatistiksel bir yöntemdir. Lineer regresyon modelinde, değişkenler arasındaki ilişkinin doğrusal olduğu varsayılır, yani bağımsız değişkenlerdeki bir değişiklik bağımlı değişkende orantılı bir değişiklik ile ilişkilendirilir (Anghelache, 2014). Teorik arka plana ve literatüre bakıldığında bilime güven, devlet kurumlarına güven ve popülist tutumlarda oluşan bir değişiklik komplo teorilerine inanç düzeyinde orantılı bir değişiklik olduğunu göstermektedir. Bu sebeple değişkenler arasındaki ilişkiyi anlamak için en iyi modelin lineer regresyon modeli olduğuna karar verilmiştir. Bu şekliyle bilime güven, devlet kurumlarına güven ve popülist tutumlar bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Komplo teorilerine inanç ise bağımlı değişken olarak değerlendirilmiştir. Son olarak soru kağıdındaki komplo bataryasına keşfedici faktör analizi uygulanmıştır. Bunun sonucu olarak da iki boyut ortaya çıkmıştır. Her iki boyutun bağımlı değişken olduğu iki farklı lineer regresyon modeli oluşturulmuştur.

3.1 BAĞIMLI DEĞİŞKEN

İlgili çalışmanın bağımlı değişkeni Komplo teorilerine inançtır. Komplo teorilerine inanca bakmak için ankette bulunan “komplo bataryası”ndan iki endeks geliştirilmiştir. Komplo bataryası Cassese vd., (2020) tarafından yapılan *Gender Differences in COVID-19 Conspiracy Theory Beliefs* isimli çalışmada bulunan ölçek, Sarathchandra vd., (2018) tarafından yapılan *A Survey Instrument For Measuring Vaccine Acceptance* isimli çalışmanın ölçeği ve KONDA tarafından yayınlanan *Popülist Tutum, Negatif Kimliklenme ve Komploculuk Kasım 2018 Barometre* 'de ye alan ölçekler kullanılarak oluşturulmuştur.

İlgili batarya “Covid-19’un biyolojik bir silah olarak kasıtlı biçimde üretildiğini”, “Covid-19 aşısının içinde çip olduğu”, “Türkiye denizlerinde doğalgaz bulunsa bile, dış güçlerin bunun Türkiye tarafından çıkarılmasını engellediğini”, “6 Şubat 2023’te gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depreme HAARP sebep olduğu”, “Dünyayı beş büyük ailenin yönettiği”, “Aşıların otizme yol açtığı”, “Türkiye’deki ekonomik sorunların tek sorumlusunun dış güçler olduğu” ifadelerinden oluşmaktadır. Bu 7 farklı ifade 1-5 şeklinde ölçeklendirilmiştir. 1 “Hiç Katılmıyorum”, 5 “Tamamen Katılıyorum” anlamına gelmektedir. Bu ifadelerin oluşturduğu “Komplo bataryası” için keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Yapılan faktör analizi sonucu iki farklı boyut ortaya çıkmıştır. Bu boyutların “Küresel Komplo Teorileri” ve “Ulusal Komplo Teorileri” olarak etiketlenmesi tercih edilmiştir. Bu sonuca göre iki farklı lineer regresyon modeli oluşturulmuştur. İlgili iki boyut iki farklı model için bağımlı değişken olarak kurgulanmıştır. Öte yandan yapılan analiz sonucu “6 Şubat 2023’te gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depreme HAARP sebep olmuştur.” ifadesinin yükü 0.42 olarak gözükmektedir. Konvansiyonel olarak 0.5 eşiği bulunmaktadır. Ancak ilgili ifadenin yükü 0.42 olarak çıkmış olmasına rağmen teorik argümanların kuvvetli olmasından ötürü ilgili ifadenin bu faktör altında değerlendirilmesi uygun bulunmuştur.

3.2 BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER

İlk hipotezi sınamak için ankette bulunan “bilime güven bataryası” kullanılmıştır. Bu batarya Türkiye’de bilime olan güven seviyesini ölçen ifadelerden oluşmaktadır. İlgili batarya Chinn vd., (2018) tarafından yapılan *In Consensus We Trust? Persuasive Effects Of Scientific Consensus Communication* isimli çalışma, Howell vd., (2020) tarafından yapılan *Deference And Decision-Making In Science And Society: How Deference To Scientific Authority Goes Beyond Confidence In Science And Scientists To Become Authoritarianism* isimli çalışma ve Nadelson vd., (2014) tarafından yapılan *I Just Don’t Trust Them: The Development and Validation of an Assessment Instrument to Measure Trust in Science and Scientists* isimli çalışmalarda kullanılan ölçeklerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Bilime güven bataryasında bulunan ifadeler sırasıyla “Bilime gereğinden fazla, imana ise gereğinden az güveniyoruz.”, “Günlük yaşamımda, bana bilim hakkında bilgi gerekmez.”, “Merak ettiğim bilimsel bir konuda, başka kaynaklara başvurarak kendi araştırmamı yaparım.”, “Hükümetler politika üretirken bilimsel veriyle hareket etmelidir.”, “Bilim insanlarının genel olarak uzmanlıklarına ve eğitimlerine güvenirim.”, “Bir bilim insanına televizyonda daha sık rastlıyorsam o daha güvenilirdir.”, “Bilim insanlarının genel olarak dürüst olduklarını düşünürüm.”, “Bilim insanları aynı konuda anlaşamıyorlarsa, bilim insanlarına böyle bir durumda daha az güvenirim.” ifadelerinden oluşmaktadır. Bu 8 farklı ifade 1-10 şeklinde ölçeklendirilmiştir. 1 “Hiç Katılmıyorum”, 10 “Tamamen Katılıyorum” anlamına gelmektedir. İlgili bataryadaki örtük yapıyı anlamak için 0.5’ten düşük yüke sahip “Bilim insanları aynı konuda anlaşamıyorlarsa, bilim insanlarına böyle bir durumda daha az güvenirim.” ifadesinin elendiği bir faktör analizi uygulanmıştır. Bunun sonucunda bilime güven ve bilim karşıtlığı olmak üzere 2 boyut ortaya çıkmıştır. Bu şekliyle bilime güven değişkenini sınamak için bilime güven boyutu kullanılacaktır.

Devlet kurumlarına güven bağımsız değişkenini anlamak amacıyla oluşturulan 2. hipotezi sınamak için yine ankette yer alan güven bataryasından yararlanılmıştır. İlgili batarya çeşitli kurumlara duyulan güvenin seviyesini ölçen

sorulardan oluşmaktadır. Bu kurumlar arasında “Din adamları, dini liderler”, “Ordu”, “Basın (gazeteler, dergiler)”, “Televizyonlar”, “Mahkemeler, hukuk sistemi”, “Hükümet”, “Genel olarak siyasi partiler” “Üniversiteler”, “Yardım ve hayır işleri örgütleri” ve “Yerel yönetimler/ belediyeler” yer almaktadır. Güven bataryasındaki örtük yapıyı anlamak için 0.5'ten düşük yüke sahip maddelerin elendiği bir faktör analizi uygulanmıştır. Bu noktada sırasıyla Devlet dışı kurumlar, medya kurumları ve devlet kurumları olarak etiketlenmesi tercih edilen boyutlar ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada devlet kurumlarına güven değişkenini test etmek için devlet kurumları boyutu kullanılmıştır.

Son olarak popülist tutumlar ile ilgili olan 3. hipotezi test etmek için ankette yer alan popülist tutumlar bataryası kullanılmıştır. Popülist Tutumlar bataryası Hawkins, Riding ve Mudde, (2012) tarafından yapılan *Measuring Populist Attitudes* isimli çalışmada geliştirilen ölçek kullanılarak oluşturulmuştur. İlgili batarya sırasıyla; “Meclisteki siyasetçiler halkın iradesine uymak zorundadır.”, “Önemli kararları siyasetçiler değil halk almalıdır.”, “Halk ve seçkinler arasındaki siyasi farklar, halkın kendi arasındaki farklardan daha fazladır.”, “Mecliste bir siyasetçi yerine sıradan bir vatandaş tarafından temsil edilmeyi tercih ederdim.”, “Seçilmiş siyasetçiler çok konuşup az iş yapıyorlar.”, “Çıkar grupları siyasi kararlar üzerinde fazla etkilidir.”, “Demokraside farklı bakış açılarının karşılıklı taviz vermesi çok önemlidir.”, “Diğer grupların fikirlerini dinlemek çok önemlidir.”, “Farklılıklar benim özgürlüklerimi sınırlıyor.”, “Siyasetçiler halkı takip etmekten çok onu yönlendirmelidir.”, “Ülkemizde kararlar siyasetçiler yerine başarılı iş adamlarına bırakılsa ülke daha iyi yönetilirdi.” ifadelerinden oluşmaktadır. Bu 11 farklı ifade 1-5 şeklinde ölçeklendirilmiştir. 1 “Hiç Katılmıyorum”, 10 “Tamamen Katılıyorum” anlamına gelmektedir.

3.3 KONTROL DEĞİŞKENLERİ

Teorik arka plan ve literatüre bakış bölümlerinde görüldüğü üzere kompo teorilerine inanç, devlet kurumlarına güven ve popülist tutumların her biri için cinsiyet, ekonomik gelir ve eğitim durumu ve partizanlık önem arz etmektedir. Bu sebeple ilgili değişkenler kontrol değişkenleri olarak analiz dahil edilmiştir.

Cinsiyet kontrol değişkeni için soru kağıdında yer alan “Görüşülen kişinin cinsiyeti (cins.)” ifadesi kullanılmıştır. Katılımcılardan bu ifadeye “Erkek” ve “Kadın” yanıtlarına karşılık gelen sırasıyla “1” ve “2” seçeneklerinden birini seçmeleri beklenmiştir. Daha sonra yapılan analizde Erkek “0”, Kadın “1” olarak kodlanmıştır.

Bir diğer kontrol değişkeni olan ekonomik gelir için yine soru kağıdında yer alan “Toplam aylık hane halkı gelirinizi öğrenebilir miyim? Hanenizin aylık geliri okuyacağım aralıklardan hangisine girmektedir?” sorusu ile ölçülmüştür. Yanıt seçenekleri “3.000 TL veya altı”, “3.001- 6.000 TL”, “6.001- 9.000 TL”, “9.001- 12.000 TL”, “12.001- 15.000 TL”, “15.001- 18.000 TL”, “18.001- 21.000 TL”, “21.001- 24.000 TL”, “24.001- 27.000 TL”, “27.001- 30.000 TL”, “30.001- 33.000 TL”, “33.001- 36.000 TL”, “36.001 TL veya üstü” şeklindedir.

Eğitim durumu kontrol değişkeni ise “En son mezun olduğunuz okul düzeyini öğrenebilir miyim?” sorusu ile ölçülmüştür. Yanıt seçenekleri “Okuma yazma bilmiyor”, “Okul mezunu değil, okuma yazma biliyor”, “İlkokul mezunu”, “Ortaokul (veya ilköğretim okulu) mezunu”, “Lise veya dengi okul mezunu”, “Yüksek okul (2 yıllık) mezunu”, “Üniversite (en az 4 yıllık) mezunu”, “Yüksel lisans veya doktora mezunu”, “Diğer” şeklindedir.

Partizanlık-Hükümet Bloğu kontrol değişkeni ise Bankert ve Huddy tarafından 2019 yılında geliştirilen *Partisan Identity Scale* isimli ölçek kullanılarak oluşturulmuştur. Buna göre ilgili değişken “Kendinizi herhangi bir siyasi partiye yakın görüyor musunuz?” sorusu sorularak oluşturulmuştur. Cevaplar; “Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti)”, “Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)”, “Halkların Demokratik Partisi (HDP), Yeşil Sol Parti (YSP)”, “İyi Parti”, “Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)”, “Saadet Partisi (SP)”, “Gelecek Partisi”, “Demokrasi ve Atılım Partisi (DEVA)”, “Memleket Partisi”, “Zafer Partisi”, “Türkiye İşçi Partisi (TİP)”, “Hiçbir partiye yakın değil” şeklindedir. Adalet ve Kalkınma Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi “1” olarak kodlanmıştır. Kalan bütün partiler “0” olarak kodlanmıştır. Böylelikle Partizanlık- Hükümet Bloğu değişkeni oluşturulmuştur.

Bütün değişkenler için kullanılan; soru kağıdında yer alan tüm sorular için “Bilmiyor/Cevap Yok” seçeneği bulunmaktadır. Bu şekilde toplanan verilerin

analizi sırasında gözlem eksiliği (NA) ile karşılaşılmaması adına bu yanıtlar analizden çıkarılmıştır.

Bu şekilde yapılan analizle elde edilen istatistiki veriler ve analizin sonucu bir sonraki bölümde yer alacaktır.

4. BÖLÜM

BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. BULGULAR

Tablo 1: Komplo Teorilerine İnancın Boyutları

	Küresel Komplo Teorileri	Ulusal Komplo Teorileri
COVID, biyolojik bir silah olarak kasıtlı biçimde insanlar tarafından üretilmiştir.	0.70	-0.04
COVID Aşısının içinde çip var.	0.64	0.03
Türkiye denizlerinde doğalgaz bulunsa bile, dış güçler bunun Türkiye tarafından çıkarılmasını engellemektedir.	0.12	0.73
6 Şubat 2023'te gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depreme HAARP sebep olmuştur.	0.42	0.25
Dünyayı beş büyük aile yönetiyor.	0.73	-0.08
Aşılar otizme yol açıyor.	0.78	-0.06
Türkiye'de ekonomik sorunların tek sorumlusu dış güçlerdir.	-0.14	0.93
Açıklanan yüzde varyans	0.61	0.39

Bu tabloda komplo bataryasına yapılan keşfedici faktör analizinin sonuçları yer almaktadır. Analiz Komplo inançlarındaki örtük yapıyı anlamak için yapılmıştır. Bu sonuçlara göre çıkan iki boyut yukarıdaki gibidir. "Türkiye denizlerinde doğalgaz bulunsa bile, dış güçler bunun Türkiye tarafından çıkarılmasını

engellemektedir.” ve “Türkiye’de ekonomik sorunların tek sorumlusu dış güçlerdir.” ifadeleri Türkiye’nin merkezde yer aldığı komplo inançlarını göstermektedir. “COVID, biyolojik bir silah olarak kasıtlı biçimde insanlar tarafından üretilmiştir.”, “COVID Aşısının içinde çip var.”, “6 Şubat 2023’te gerçekleşen Kahramanmaraş merkezli depreme HAARP sebep olmuştur.”, “Dünyayı beş büyük aile yönetiyor.”, “Aşılar otizme yol açıyor.” ifadeleri ise küresel komplo inançları ile uyumludur. Bu iki boyutun yer aldığı iki ayrı lineer regresyon modeli oluşturulmuştur. Bu modeller tablo 2’de görüldüğü gibidir.

Tablo 2: Bilime Güven Boyutları

	Bilime Güven	Bilim İnsanlarına Güven	Bilim Karşıtlığı
Bilime gereğinden fazla, imana ise gereğinden az güveniyoruz.	0.00	0.04	0.68
Günlük yaşamımda, bana bilim hakkında bilgi gerekmez.	0.00	-0.19	0.66
Merak ettiğim bilimsel bir konuda, başka kaynaklara başvurarak kendi araştırmamı yaparım.	0.69	-0.06	0.00
Hükümetler politika üretirken bilimsel veriyle hareket etmelidir.	0.84	0.01	0.02
Bilim insanlarının genel olarak uzmanlıklarına ve eğitimlerine güvenirim.	0.46	0.35	-0.03
Bir bilim insanına televizyonda daha sık rastlıyorsam o daha güvenilirdir.	0.01	0.48	0.24
Bilim insanlarının genel olarak dürüst olduklarını düşünürüm.	0.02	0.78	-0.13
Açıklanan yüzde varyans	0.42	0.31	0.27

Bu tabloda Bilime güven bataryasına yapılan keşfedici faktör analizinin sonuçları yer almaktadır. Analiz Bilime güvendeki örtük yapıyı anlamak için

yapılmıştır. Bu sonuçlara göre çıkan üç boyut yukarıdaki gibidir. “Merak ettiğim bilimsel bir konuda, başka kaynaklara başvurarak kendi araştırmamı yaparım.” ve “Hükümetler politika üretirken bilimsel veriyle hareket etmelidir.” bilime güven boyutunda yer almaktadır. “Bir bilim insanına televizyonda daha sık rastlıyorsam o daha güvenilirdir.” ifadesi bilim insanlarına güven boyutunda yer almaktadır. Son olarak “Bilime gereğinden fazla, imana ise gereğinden az güveniyoruz.” ve “Günlük yaşamımda, bana bilim hakkında bilgi gerekmez.” ifadeleri bilim karşıtlığı boyutunda yer almaktadır. Tablo 4’te yer alan model için bilime güven boyutu kullanılmıştır

Tablo 3: Kurumlara Güven Boyutları

	Medya Kurumları	Devlet Dışı Kurumlar	Devlet Kurumları
Basın (gazeteler, dergiler)	0.94	-0.10	0.00
Televizyonlar	0.94	-0.07	-0.04
Mahkemeler, hukuk sistemi	0.21	0.18	0.50
Hükümet	-0.05	-0.01	1.03
Üniversiteler	0.28	0.47	-0.13
Yardım ve hayır işleri örgütleri	-0.19	1.04	-0.01
Yerel yönetimler/ belediyeler	0.13	0.66	0.06
Açıklanan yüzde varyans	0.37	0.35	0.28

Bu tabloda kurumlara duyulan güven için yapılan keşfedici faktör analizinin sonuçları yer almaktadır. “Basın” ve “Televizyonlar” medya kurumları boyutunda yer almaktadır. “Yardım ve hayır işi örgütleri”, “Yerel yönetimler/belediyeler” devlet dışı kurumlar arasında yer almaktadır. Son olarak “Mahkemeler, hukuk sistemi” ve “Hükümet” ise Devlet kurumları boyutunda yer almaktadır. Tablo 4’te kurulan model için Devlet kurumları boyutu kullanılmıştır.

Tablo 4: Komplo Teorilerine İnanç
Komplo Teorilerine İnanç Modelleri

	Ulusal Komplo Teorileri Model 1	Ulusal Komplo Teorileri Model 2	Küresel Komplo Teorileri Model 3	Küresel Komplo Teorileri Model 4
Bilime Güven	-0.139*** (0.052)	-0.167*** (0.053)	-0.145*** (0.049)	-0.162*** (0.050)
Devlet Kurumlarına Güven	0.248*** (0.029)	0.181*** (0.040)	0.007 (0.027)	0.010 (0.038)
Popülist Tutum	-0.026 (0.053)	-0.010 (0.053)	0.089* (0.050)	0.092* (0.051)
Partizanlık- Hükümet Bloğu		0.068** (0.030)		-0.001 (0.028)
Cinsiyet- Kadın		-0.045** (0.019)		-0.023 (0.019)

Eğitim		-0.003		0.005
		(0.008)		(0.008)
Gelir		0.007*		0.003
		(0.004)		(0.004)
Constant	0.367***	0.411***	0.407***	0.406***
	(0.050)	(0.069)	(0.047)	(0.065)
N	587	587	587	587
R-squared	0.164	0.182	0.017	0.023
Adj. R-squared	0.159	0.173	0.012	0.011

***p < .01; **p < .05; *p < .1

Model 1

Model 1 Ulusal Komplo teorilerine inancı göstermektedir. Bu modele göre bilime güven, devlet kurumlarına güven bağımsız değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı katsayılar sağlamaktadır. Popülist tutumlar değişkeni ise bu modelde istatistiksel olarak anlamlı katsayılar sağlamamaktadır. Bilime güven değişkeni tabloda görüleceği üzere ters yönde çalışmıştır. Buna göre bilime güvenenler ulusal komplo teorilerine daha az inanma eğilimindedir. Devlet kurumlarına güven değişkeni ise pozitif yönde çalışmıştır. Buna göre devlet kurumlarına güvenenler ulusal komplo teorilerine daha çok inanmaktadırlar.

Model 2

Model 2 ulusal komplo teorilerine inancı göstermektedir. Öte yandan bu modelde kontrol değişkenleri de yer almaktadır. Bu modelde bilime güven, devlet kurumlarına güven bağımsız değişkenleri; partizanlık-hükümet bloğu,

cinsiyet ve ekonomik gelir istatistiksel olarak anlamlıdır. Buna göre bilime güven değişkeni ulusal komplo teorilerine inanç ile negatif ilişkidir. Buna göre bilime güvenenler ulusal komplo teorilerine daha az inanma eğilimindedir. Devlet kurumlarına güven değişkeni ise pozitif yönde çalışmıştır. Buna göre devlet kurumlarına güvenenler ulusal komplo teorilerine daha çok inanmaktadırlar.

Partizanlık kontrol değişkeni bu modelde pozitif yönde çalışmıştır. Buna göre kendisini hükümet bloğuna daha yakın hissedenler ulusal komplo teorilerine daha çok inanma eğilimindedir. Cinsiyet kontrol değişkeni ise negatif yöndedir. Buna göre erkekler ulusal komplo teorilerine daha fazla inanma eğilimindedir. Bir diğer kontrol değişkeni olan ekonomik gelir ise bu modelde pozitif yöndedir. Buna göre ekonomik geliri daha iyi olan bireyler ulusal komplo teorilerine daha fazla inanma eğilimindedir.

Model 3

Model 3 küresel komplo teorilerine inancı göstermektedir. Bu modelin bulgularına göre bilime güven ve popülist tutumlar bağımsız değişkenleri istatistiksel olarak anlamlı katsayılar sağlamaktadır. Ancak devlet kurumlarına güven değişkeni bu modelde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Yine burada da Bilime güven değişkeni tabloda görüleceği üzere ters yönde çalışmıştır. Buna göre bilime güvenenler küresel komplo teorilerine daha az inanma eğilimindedir. Popülist tutumlar değişkeni ise bu modelde pozitif yönde çalışmıştır. Buna göre popülist tutumlara sahip olan bireyler küresel komplo teorilerine daha çok inanma eğilimindedir.

Model 4

Kontrol değişkenlerinin de yer aldığı bu model küresel komplo teorilerine inancı göstermektedir. Bilime güven ve popülist tutumlar bağımsız değişkenleri bu modelde istatistiki olarak anlamlı katsayılar sağlamaktadır. Diğer değişkenler istatistiki olarak anlamlı değildir. Buna göre bilime güven bağımsız değişkeni negatif yönde çalışmıştır. Buna göre bilime güvenenler küresel komplo teorilerine daha az inanma eğilimindedir. Popülist tutumlar değişkeni ise bu

modelde pozitif yönde çalışmıştır. Buna göre popülist tutumlara sahip olan bireyler küresel komplo teorilerine daha çok inanma eğilimindedir.

4.2. TARTIŞMA

Bu tez çalışması sonucunda elde edilen bulgular ilk işaret ettiği şey komplo teorilerinin içeriğidir. Buna göre Türkiye’de komplo teorilerine inanç için ilgili komplo teorisinin merkezinde küresel veya ulusal bir perspektifin varlığı oldukça önemli gözükmemektedir. Türkiye’de bireylerin komplo teorilerine inancını; komplo teorilerinin içeriği belirlemektedir. Yani komplo teorisinin merkezinde yer alan komplocuların gizli ve kötücül planlarının Türkiye’ye yönelik olması durumu bir fark yaratmaktadır. Bu anlatılara göre komplocular ‘dış güçler’dir ve Türkiye’nin kötülüğünü istemektedir. Bu sebeple bağımlı değişken olarak komplo teorilerine inanç yerine ulusal komplo teorileri ve küresel komplo teorileri olmak üzere iki farklı bağımlı değişkenin yer aldığı modeller oluşturulmuştur.

Çalışmanın bulguları bilime güven bağımsız değişkenin komplo teorilerine inanç açısından oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Hem kontrol değişkenlerinin olmadığı hem de olduğu tüm modellerde bilime güvenin ulusal ve küresel komplo teorileri ile ilişkisi istatistiki olarak anlamlı gözükmemektedir. Bütün modellerde bu ilişki negatif yöndedir. Daha önce de tartışıldığı üzere literatür komplo teorisine inanların bilime daha az güvendiğini söylemektedir ((Erisen, 2022; Mousoulidou vd., 2023; Uscinski vd., 2020; van Mulukom vd., 2022; Vranic vd., 2022). Bu araştırmada öne sürülen ilgili hipotez böylelikle Türkiye bağlamında doğrulanmıştır.

Devlet kurumlarına güven Model 1 ve Model 2 için istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Bu sonuçlara göre bu modellerde devlet kurumlarına güven pozitif yönde çalışmaktadır. Literatüre bakıldığında bu ilişkinin negatif yönde olduğu gözükmemektedir. (Freeman vd., 2022; Mari vd., 2022; Pummerer vd., 2022; Tam & Lee, 2023). Öte yandan Güncel Literatür bölümüne bakıldığında

bu tez çalışmasının elde ettiği bulgular ile paralel tespitlere sahip çalışmalar da bulunmaktadır.

Burada ilk bakışta şaşırtıcı bir sonuç gözükmemektedir. Öte yandan Türkiye'nin son 20 yılı incelendiğinde mesele daha anlaşılabilir hale gelmektedir. AKP iktidarı ideolojik hegemonyasını inşası etmek ve/veya korumak için siyasi söylemini komplo teorileri çerçevesinde genişletmektedir. Bu konuya dair (Guiler, 2016) Erdoğan'ın özellikle 2016'dan sonra dış politika paradigmasındaki değişime toplumu ikna etmek için sık sık komplo teorilerine başvurduğunu söylemektedir. Böyle bir tabloda ulusal komplo teorilerine inanların; komplo teorilerine sık sık başvuran bir liderin devletin başında olması sebebiyle devlet kurumlarına güvenmeleri beklenebilir. Bu nokta önemli bir diğer şey ise Sevr Sendromu'dur. 1920'de imzalanan ve hayata geçmeyen Sevr Antlaşması, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde parçalı bir yönetim biçimini hedeflemekte idi. Bu durum Türkiye için hala bir paranoya kaynağıdır (Guida, 2008). Örneğin Nefes (2013) TBMM'de siyasi partiler üzerine yaptığı çalışmada sağ partilerin komplo teorilerine inançlarının Sevr sendromundan kaynaklanan ontolojik güvensizliklerini gösterdiği sonucuna varmıştır.

20. Yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin topraklarındaki büyük kayıp ve Anadolu coğrafyasının 1. Dünya Savaşı'nın bir sonucu olan Sevr Antlaşması ile paylaşılması; Türkiye'de yaşayan bireylerde dış güçler olarak isimlendirilen bir komplocu toplumunun hala Türkiye ile uğraştığına dair inançlarının olduğunu göstermektedir. Yani gerek Sevr sendromu gerek Erdoğan'ın siyasi söylemleri ulusal komplo teorilerine inanların devlet ve devlet kurumları ile olan ilişkisinde güveni sağlayabilir. Bu araştırılmaya değer bir konudur. Öte yandan aynı değişken Model 3 ve Model 4 için yani Küresel komplo teorilerine inancın bağımlı değişken olduğu modellerde istatistiki olarak anlamlı katsayılar sağlayamamıştır.

Popülist tutumlar değişkeni ise Model 3 ve Model 4 için istatistiki olarak anlamlı sonuçlar verir iken Model 1 ve Model 2 için istatistiki olarak anlamlı değildir. Popülist tutumlar Küresel Komplo Teorilerine inancı anlamak için oluşturulan Model 3'te pozitif yönde çalışmıştır. Model 3'e kontrol değişkenlerinin dahil

edilmesiyle oluşturulan Model 4'te popülist tutumlar yine pozitif yönde çalışmıştır. Model 3 ve Model 4'te ise popülist tutumlar değişkeni pozitif yönde çalışmıştır. Literatür popülist tutumlara sahip bireylerin komplo inançlarının yüksek olduğunu işaret etmektedir (Castanho Silva vd., 2017; Eberl vd., 2021; Erisen vd., 2021; Stecula & Pickup, 2021; van Prooijen vd., 2022). Bu durum Model 3 ve Model 4 için doğrulanmıştır. Yani küresel komplo teorilerine inananlar popülist tutumlara daha fazla sahip olma eğilimindedir.

Bu noktada kontrol değişkenlerini ele almak gerekir. Kontrol değişkenleri Model 2 ve Model 4'te yer almaktadır. Model 4'te hiçbir kontrol değişkeni istatistiki olarak anlamlı katsayılar vermemiştir. Model 2'te Partizanlık-Hükümet Bloğu, Gelir, Cinsiyet istatistiki olarak anlamlı katsayılar verir iken eğitim durumu bu modelde istatistiki olarak anlamlı değildir. Partizanlık-Hükümet Bloğu Model 2'de pozitif yönde çalışmıştır. Buna göre Hükümet Bloğu partizanı olma durumu Ulusal Komplo Teorilerine olan inancı arttırmaktadır.

Cinsiyet kontrol değişkeni Model 2'de negatif yönde çalışmıştır. Burada literatür ile örtüşen bir sonuç söz konusudur (Freeman & Bentall, 2017). Yani erkekler ulusal komplo teorilerine kadınlara göre daha fazla inanma eğilimindedir. Öte yandan yapılan çalışmalara göre ekonomik gelirin komplo teorilerine inanç ile negatif bir ilişkide olduğu gözükmemektedir (Freeman & Bentall, 2017; Salvador Casara vd., 2022). Ancak bu çalışmanın bulgularına göre ekonomik gelir seviyesi arttıkça ulusal komplo teorilerine inanç artmaktadır. Bu sonuç araştırılmaya değer bir nitelik taşımaktadır. Burada yine Türkiye' bağlamının farkı söz konusu olabilir.

Partizanlık- Hükümet Bloğu kontrol değişkeni ise Model 2 için istatistiki olarak anlamlıdır ve pozitif yönde çalışmıştır. Buna göre Hükümet bloğu partizanlarının ulusal komplo teorilerine inançları daha yüksektir. Literatür partizanlığın komplo teorilerine inanç ile pozitif yönde ilişkide olduğunu söylemektedir (Nefes & Aksoy, 2023; Miller vd., 2016).

SONUÇ

Covid-19 Pandemisi her ne kadar ‘şimdilik’ sona ermiş olsa da genel gidişat yeni kriz ve krizlerin kapıda olduğunu göstermektedir. İklim krizi, savaşlar ve bunlara bağlı olarak göçler, pandemiler, ekonomik krizler önümüzdeki yıllarda sık sık ismini duyacağımız şeyler gibi gözükmektedir. Tüm bunlar kriz dönemlerinde daha da görünür olan komplo teorilerinin bir süre daha gündemde olacağını ve etki gücünü arttırabileceğini göstermektedir. Bu sebeple komplo teorilerine olan inancı anlamak ve bunlara karşı nasıl mücadele edilmesi gerektiğine dair yapılacak olan çalışmalar oldukça önemli gözükmektedir.

Bu yüksek lisans tezi, komplo teorilerine inanç ile devlet kurumlarına güven, bilime güven ve popülist tutumlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bu bağlamda çağdaş teoriler test edilmiştir. İlgili ilişki Türkiye bağlamında açıklığa kavuşturulmuştur. Bu şekliyle ilgili literatüre katkı yapılmak hedeflenmektedir.

Bu bağlamda ilk olarak Türkiye Güven Araştırması tarafından yapılan anketten elde edilen bulgular analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre Türkiye’de bireylerin komplo teorilerine inancı için ilgili komplo teorisinin içeriğinin ne olduğu oldukça önemli gözükmektedir. Yapılan çalışma sonucuna göre Türkiye’deki komplo teorilerini “Ulusal Komplo Teorileri” ve “Küresel Komplo Teorileri” olarak kategorize etmek mümkündür. Türkiye bağlamı için bu kategoriler açıklayıcı bir niteliktedir. Bu sebeple komplo teorilerine inancı anlamak için iki farklı model kurulmuştur.

Kurulan iki modelin sonuçlarına göre bilime güven ve komplo teorilerine inanç arasındaki ilişki beklenildiği gibi ters yöndedir. İlgili ilişki kontrol değişkenlerinin de yer aldığı modeller dahil kurulan tüm modellerde istatistiki olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. Bu durum bilim karşıtlığı ile mücadelede komplo teorilerine

inancın önemini göstermektedir. Öte yandan bilime duyulan güven veya güvensizlik toplumsal yaşamın sağlık bir şekilde devam etmesi için çok önemlidir. Özellikle pandemi gibi kriz dönemlerinde bilime güven veya güvensizlik ilgili krizin kolayca atlatılmasında oldukça belirleyicidir (Durmuş & Ünal, 2023). Tam da bu sebeple yapılan çalışmanın bulgularına göre bilim karşıtlığı ile mücadele etmek, bilime güveni arttırmak için komplo teorilerine inancı azaltmaya yönelik politikalar geliştirmek gerekmektedir. Bu noktada bir diğer şey ise komplo teorilerine inancın incelendiği gelecek çalışmaların bilime güven faktörünü mutlaka analize dahil etmesi gerekmektedir.

Devlet kurumlarına güven bağımsız değişkeni Model 1 ve Model 2 için istatistiki olarak anlamlı katsayılar sağlamıştır. Buna göre devlet kurumlarına güven değişkeninin Ulusal komplo teorilerine inanç ile ilişkisi pozitifdir. Çıkan bu sonuca göre tez çalışmasının ilgili hipotezi tam olarak doğrulanamamıştır. Bu sonuçlara göre Türkiye’de devlet kurumlarına güvenen bireylerin Ulusal komplo teorilerine olan inancı devlet kurumlarına daha az güvenen bireylere göre daha yüksektir. Bu noktada Türkiye özelinde iktidarın komplo söylemi ve bir paranoya kaynağı olan Sevr Antlaşması’nın oynadığı rol öne çıkmaktadır. Öte yandan popüler kültür öğeleri de bu noktada etkili olabilir. Carney, (2018) Kurtlar Vadisi dizisinin çeşitli komplo teorisi normlarını popülerleştirdiğini ve hakikat sonrası siyasete etki ettiğini söylemektedir. Bu dizide çok fazla komplo teorisi yer almaktadır ve öte yandan dizi devletin bekasının çok önemli olduğu fikrini her bölümde yeniden üretmektedir. Bu sebeple gelecek çalışmaların komplo teorilerine inanç, devlet kurumlarına güven ve popüler kültür öğeleri arasındaki ilişkiyi ele alması faydalı olabilir.

Yapılan çalışma sonucu elde edilen bir diğer sonuca göre popülist tutumlar Model 3 ve Model 4’te pozitif yönde çalışmıştır. Buna göre Türkiye’de popülist tutumlara daha fazla sahip olan bireyler Küresel komplo teorilerine daha fazla inanmaktadır. Türkiye’de popülist tutumların küresel komplo teorilerine inanç ile pozitif ilişkisi söz konusudur. Bu noktada tezin ilgili hipotezi kısmen doğrulanmıştır. Pozitif ilişki göz önünde bulundurulduğunda komplo teorileri ile mücadele için popülizmin anlaşılması oldukça önemlidir.. Gelecek çalışmalar

açısından popülizmin küresel ortak dayanak noktalarını tespit etmek, farklı ülkelerden popülist partilerin retoriklerindeki ortak temaları tespit etmek ilgili meseleyi kavramak açısından faydalı olabilir.

Tüm bu bulgular hem akademi açısından hem de politika yapıcılar açısından işlevsel olabilir. Komplo teorilerine inanç ile mücadele yöntemleri için bir perspektif ilgili bulgular ışığında ortaya konabilir. İlgili çalışmanın Türkiye’de komplo teorilerinin anlaşılması ve yayılmasının önüne geçilmesi açısından oluşturulacak siyasalara katkı sağlama potansiyeli olduğu düşünülmektedir

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2018a). Dünyevi İktidara Doğru. İçinde *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*. İletişim.
- Ağaoğulları, M. A. (2018b). Jean-Jacques Rousseau: Halk Kendini Yaratıyor. İçinde *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim.
- Ağaoğulları, M. A. (2018c). Niccolo Machiavelli: Prens in İktidarından Devlete. İçinde *Sokrates'ten Jakobenler Batı'da Siyasal Düşünceler* . İletişim.
- Ağaoğulları, M. A. (2018d). *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*. İletişim.
- Alkış Küçükaydın, M., Esen, S., & Gürbüz, S. (2023). Did we trust in science during the COVID-19 pandemic? Modeling the relationship between trust, awareness, and conspiracy theories. *Applied Cognitive Psychology*. <https://doi.org/10.1002/acp.4120>
- Alper, S. (2023). There are higher levels of conspiracy beliefs in more corrupt countries. *European Journal of Social Psychology*, 53(3). <https://doi.org/10.1002/ejsp.2919>
- Alper, S., & Imhoff, R. (2023). Suspecting Foul Play When It Is Objectively There: The Association of Political Orientation With General and Partisan Conspiracy Beliefs as a Function of Corruption Levels. *Social Psychological and Personality Science*, 14(5). <https://doi.org/10.1177/19485506221113965>
- Anghelache, C. , M. R. , I. E. , P. L. , & U. A. (2014). Model based on Linear Regression Function. *Romanian Statistical Review Supplement*, 62, 120–125.

- Argumenta, J. U.-, & 2018, undefined. (2018). The study of conspiracy theories. *Argumenta.Org*, 3.
- Atkinson, M. D., & Dewitt, D. (2018). The politics of disruption: Social choice theory and conspiracy theory politics. In *Conspiracy Theories and the People Who Believe them*. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190844073.003.0008>
- Ballová Mikušková, E. (2018). Conspiracy Beliefs of Future Teachers. *Current Psychology*, 37(3). <https://doi.org/10.1007/s12144-017-9561-4>
- Balta, E., Kaltwasser, C. R., & Yagci, A. H. (2022). Populist attitudes and conspiratorial thinking. *Party Politics*, 28(4). <https://doi.org/10.1177/13540688211003304>
- Başak, S. (2010). Genelleşmiş Güven ve Toplumsal Cinsiyet 27(1). *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27.
- Bergmann, E. (2020). Populism and the politics of misinformation. *Safundi*, 21(3). <https://doi.org/10.1080/17533171.2020.1783086>
- Biddlestone, M., Azevedo, F., & van der Linden, S. (2022). Climate of conspiracy: A meta-analysis of the consequences of belief in conspiracy theories about climate change. In *Current Opinion in Psychology* (Vol. 46). <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2022.101390>
- Biol, A. (2001). TÜRKİYE-DE SİYASAL GÜVEN: NEDENLERİ VE SONUÇLARI. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56(4). https://doi.org/10.1501/sbfder_0000001876
- Blind, P. K. (2007). *BUILDING TRUST IN GOVERNMENT IN THE TWENTY-FIRST CENTURY: Review of Literature and Emerging Issues*.
- Bogart, L. M., & Bird, S. T. (2003). Exploring the relationship of conspiracy beliefs about HIV/AIDS to sexual behaviors and attitudes among African-American adults. *Journal of the National Medical Association*, 95(11).

- Brotherton, R. (2013). Towards a definition of 'conspiracy theory.' *PsyPag Quarterly*, 1(88). <https://doi.org/10.53841/bpspag.2013.1.88.9>
- Bruder, M., & Kunert, L. (2022). The conspiracy hoax? Testing key hypotheses about the correlates of generic beliefs in conspiracy theories during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Psychology*, 57(1). <https://doi.org/10.1002/ijop.12769>
- Brzezinski, A., Kecht, V., Van Dijcke, D., & Wright, A. L. (2020). Belief in Science Influences Physical Distancing in Response to COVID-19 Lockdown Policies. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3587990>
- Byford, J. (2011). Conspiracy theories: A critical introduction. In *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. <https://doi.org/10.1057/9780230349216>
- Caiani, M., & Graziano, P. (2019). Understanding varieties of populism in times of crises. *West European Politics*, 42(6). <https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1598062>
- Can, İ. (2019). Güveni Nasıl Tanımlayabiliriz? Ya Da Sosyal Bilimlerin Konusu Olarak Güven. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41, 46–59. <https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=makale-detay&Alan=sosyal&Id=ZA4jPHkBu-adCBSEydT9>
- Carney, J. (2018). Genre strikes back: conspiracy theory, post-truth politics, and the Turkish crime drama *Valley of the Wolves*. *TV/Series*, 13. <https://doi.org/10.4000/tvseries.2467>
- Cassese, E. C., Farhart, C. E., & Miller, J. M. (2020). Gender Differences in COVID-19 Conspiracy Theory Beliefs. *Politics & Gender*, 16(4), 1009–1018. <https://doi.org/10.1017/S1743923X20000409>
- Castanho Silva, B., Vegetti, F., & Littvay, L. (2017). The Elite Is Up to Something: Exploring the Relation Between Populism and Belief in Conspiracy Theories. *Swiss Political Science Review*, 23(4). <https://doi.org/10.1111/spsr.12270>

- Chayinska, M., Uluğ, Ö. M., Ayanian, A. H., Gratzel, J. C., Brik, T., Kende, A., & McGarty, C. (2022). Coronavirus conspiracy beliefs and distrust of science predict risky public health behaviours through optimistically biased risk perceptions in Ukraine, Turkey, and Germany. *Group Processes and Intergroup Relations*, 25(6). <https://doi.org/10.1177/1368430220978278>
- Chen, L., Zhang, Y., Young, R., Wu, X., & Zhu, G. (2021). Effects of Vaccine-Related Conspiracy Theories on Chinese Young Adults' Perceptions of the HPV Vaccine: An Experimental Study. *Health Communication*, 36(11), 1343–1353. <https://doi.org/10.1080/10410236.2020.1751384>
- Chinn, S., Lane, D. S., & Philip, S. (2018). In consensus we trust? Persuasive effects of scientific consensus communication. *Public Understanding of Science*, 27(7). <https://doi.org/10.1177/0963662518791094>
- Christner, C. (2022). Populist Attitudes and Conspiracy Beliefs: Exploring the Relation Between the Latent Structures of Populist Attitudes and Conspiracy Beliefs. *Journal of Social and Political Psychology*, 10(1). <https://doi.org/10.5964/jspp.7969>
- Citrin, J., & Stoker, L. (2018). Political Trust in a Cynical Age. In *Annual Review of Political Science* (Vol. 21). <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050316-092550>
- Constantinou, M., Kagialis, A., & Karekla, M. (2021). Covid-19 scientific facts vs. Conspiracy theories: Is science failing to pass its message? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(12). <https://doi.org/10.3390/ijerph18126343>
- Corbu, N., Negrea-Busuioc, E., Udrea, G., & Radu, L. (2021). Romanians' willingness to comply with restrictive measures during the COVID-19 pandemic: evidence from an online survey. *Journal of Applied Communication Research*, 49(4). <https://doi.org/10.1080/00909882.2021.1912378>

- De Cleen, B., Glynos, J., & Mondon, A. (2018). Critical research on populism: Nine rules of engagement. *Organization*, 25(5). <https://doi.org/10.1177/1350508418768053>
- Dentith, M. R. X. (2022). Suspicious conspiracy theories. *Synthese*, 200(3). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03602-4>
- Diehl, P. (2022). For a Complex Concept of Populism. *Polity*, 54(3). <https://doi.org/10.1086/720076>
- Douglas, K. M., Sutton, R. M., & Cichocka, A. (2017). The psychology of conspiracy theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6). <https://doi.org/10.1177/0963721417718261>
- Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding Conspiracy Theories. *Political Psychology*, 40(S1). <https://doi.org/10.1111/pops.12568>
- Durmuş, A., & Ünal, Ö. (2023). Covid-19 Aşılarına İlişkin Komplo İnancının Aşı Tutumuna Etkisi: Sakarya Örneği. *Journal of Humanity and Society (Insan & Toplum)*, 13(1), 105–125. <https://doi.org/10.12658/M0676>
- Eberl, J. M., Huber, R. A., & Greussing, E. (2021). From populism to the “plandemic”: why populists believe in COVID-19 conspiracies. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 31(S1). <https://doi.org/10.1080/17457289.2021.1924730>
- Einstein, K. L., & Glick, D. M. (2015). Do I Think BLS Data are BS? The Consequences of Conspiracy Theories. *Political Behavior*, 37(3). <https://doi.org/10.1007/s11109-014-9287-z>
- Einstein, K., Political, D. G.-A. M. of the A., & 2013, U. (2013). Scandals, conspiracies and the vicious cycle of cynicism. *Sites.Bu.Edu*.
- Engels, F. (2003). *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. Eriş Yayınları.

- Erdoğan, E., Uyan-Semerci, P., Eyolcu-Kafalı, B., & Çaytaş, Ş. (n.d.). *İnfodemi ve bilgi düzensizlikleri : kavramlar, nedenler ve çözümler.*
- ERİŞ, H., KARASU, F., & AYAR, D. (2023). Perceptions of vaccine trust and conspiracy among those with COVID-19 vaccine hesitancy and resistance: a cross-sectional study. *Global Health Promotion*.
<https://doi.org/10.1177/17579759231174750>
- Erisen, C. (2022). Psychological foundations and behavioral consequences of COVID-19 conspiracy theory beliefs: The Turkish case. *International Political Science Review*. <https://doi.org/10.1177/01925121221084625>
- Erisen, C., Guidi, M., Martini, S., Toprakkiran, S., Isernia, P., & Littvay, L. (2021). Psychological Correlates of Populist Attitudes. *Political Psychology*, 42(S1).
<https://doi.org/10.1111/pops.12768>
- Fassin, E. (2021). *Popülizm: Büyük Hınç* (L. Ünsaldı, Ed.; 3rd ed.). Heretik Basın Yayın.
- Fenercioglu, A. K., Can, G., Sipahioglu, N. T., Demir, O., Gulluoglu, S., Gedik, I., Altintas, G. E., Cosgun, A., & Gurcan, Z. (2022). Impaired Perceptions and Conspiracy Beliefs about the Way of Emergence of the COVID-19 Infection. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(9).
<https://doi.org/10.3390/ijerph19095557>
- Freeman, D., & Bentall, R. P. (2017). The concomitants of conspiracy concerns. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 52(5).
<https://doi.org/10.1007/s00127-017-1354-4>
- Freeman, D., Waite, F., Rosebrock, L., Petit, A., Causier, C., East, A., Jenner, L., Teale, A. L., Carr, L., Mulhall, S., Bold, E., & Lambe, S. (2022). Coronavirus conspiracy beliefs, mistrust, and compliance with government guidelines in England. *Psychological Medicine*, 52(2).
<https://doi.org/10.1017/S0033291720001890>

- Galston, W. A. (2018). The populist challenge to liberal democracy. *Journal of Democracy*, 29(2). <https://doi.org/10.1353/jod.2018.0020>
- Goertzel, T. (1994). Belief in Conspiracy Theories. *Political Psychology*, 15(4). <https://doi.org/10.2307/3791630>
- Gramsci, A. (2012). *Hapisane Defterleri Cilt 2* (J. Buttigieg, Ed.). Kalkedon.
- Grönlund, K., & Setälä, M. (2007). Political Trust, Satisfaction and Voter Turnout. *Comparative European Politics*, 5(4). <https://doi.org/10.1057/palgrave.cep.6110113>
- Guida, M. (2008). The Sèvres Syndrome and “Komplo” Theories in the Islamist and Secular Press. *Turkish Studies*, 9(1). <https://doi.org/10.1080/14683840701813994>
- Guiler, K. (2016). *Towards Erdogan and the East: Conspiracies and public perception in post-coup Turkey*.
- Hameleers, M. (2021). They Are Selling Themselves out to the Enemy! The Content and Effects of Populist Conspiracy Theories. *International Journal of Public Opinion Research*, 33(1). <https://doi.org/10.1093/ijpor/edaa004>
- Hartmann, M., & Müller, P. (2022). Acceptance and Adherence to COVID-19 Preventive Measures are Shaped Predominantly by Conspiracy Beliefs, Mistrust in Science and Fear – A Comparison of More than 20 Psychological Variables. *Psychological Reports*. <https://doi.org/10.1177/00332941211073656>
- Hawkins, K., Riding, S., & Madde, C. (2012). *Measuring populist attitudes*.
- Hendriks, F., Kienhues, D., & Bromme, R. (2016a). *Trust in Science and the Science of Trust*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-28059-2_8
- Hendriks, F., Kienhues, D., & Bromme, R. (2016b). *Trust in Science and the Science of Trust* (pp. 143–159). https://doi.org/10.1007/978-3-319-28059-2_8
- Heywood, A. (2015). *Siyasetin Temel Kavramları*. Liberte Yayın Grubu.

- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. Yapı Kredi Yayınları.
- Hogg, R., Nkala, B., Dietrich, J., Collins, A., Closson, K., Cui, Z., Kanters, S., Chia, J., Barhafuma, B., Palmer, A., Kaida, A., Gray, G., & Miller, C. (2017). Conspiracy beliefs and knowledge about HIV origins among adolescents in Soweto, South Africa. *PLoS ONE*, 12(2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0165087>
- Hooghe, M., & Marien, S. (2013). A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE RELATION BETWEEN POLITICAL TRUST AND FORMS OF POLITICAL PARTICIPATION IN EUROPE. *European Societies*, 15(1). <https://doi.org/10.1080/14616696.2012.692807>
- Howell, E. L., Wirz, C. D., Scheufele, D. A., Brossard, D., & Xenos, M. A. (2020). Deference and decision-making in science and society: How deference to scientific authority goes beyond confidence in science and scientists to become authoritarianism. *Public Understanding of Science*, 29(8). <https://doi.org/10.1177/0963662520962741>
- Iacono, S. Lo. (2019). Law-breaking, fairness, and generalized trust: The mediating role of trust in institutions. *PLoS ONE*, 14(8). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0220160>
- Imhoff, R., Zimmer, F., Klein, O., António, J. H. C., Babinska, M., Bangerter, A., Bilewicz, M., Blanuša, N., Bovan, K., Bužarovska, R., Cichočka, A., Delouvé, S., Douglas, K. M., Dyrendal, A., Etienne, T., Gjoneska, B., Graf, S., Gualda, E., Hirschberger, G., ... van Prooijen, J. W. (2022). Conspiracy mentality and political orientation across 26 countries. *Nature Human Behaviour*, 6(3). <https://doi.org/10.1038/s41562-021-01258-7>
- Jagers, J., & Walgrave, S. (2007). Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46(3). <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2006.00690.x>

- Jolley, D., & Douglas, K. M. (2014). The effects of anti-vaccine conspiracy theories on vaccination intentions. *PLoS ONE*, 9(2). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0089177>
- Karaosmanoğlu K. (2019). *Komplo Teorileri Disiplinlerarası Bir Giriş*. İletişim Yayıncılık.
- Keyes, R. (2004). *The Post-Truth Era*. Macmillan.
- Kritzinger, S., Foucault, M., Lachat, R., Partheymüller, J., Plescia, C., & Brouard, S. (2021). 'Rally round the flag': the COVID-19 crisis and trust in the national government. *West European Politics*, 44(5–6), 1205–1231. <https://doi.org/10.1080/01402382.2021.1925017>
- Lantian, A., Wood, M., & Gjoneska, B. (2020). Personality traits, cognitive styles and worldviews associated with beliefs in conspiracy theories. In *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. https://doi.org/10.4324/9780429452734-2_1
- Lenin, V. I. (2012). *Devlet ve Devrim*. Eriş Yayınları.
- Lühiste, K. (2006). Explaining trust in political institutions: Some illustrations from the Baltic states. *Communist and Post-Communist Studies*, 39(4). <https://doi.org/10.1016/j.postcomstud.2006.09.001>
- Machiavelli, N. (2011). *Hükümdar*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mancosu, M., Vassallo, S., & Vezzoni, C. (2017). Believing in Conspiracy Theories: Evidence from an Exploratory Analysis of Italian Survey Data. *South European Society and Politics*, 22(3). <https://doi.org/10.1080/13608746.2017.1359894>
- Mari, S., Gil de Zúñiga, H., Suerdem, A., Hanke, K., Brown, G., Vilar, R., Boer, D., & Bilewicz, M. (2022). Conspiracy Theories and Institutional Trust: Examining the Role of Uncertainty Avoidance and Active Social Media Use. *Political Psychology*, 43(2). <https://doi.org/10.1111/pops.12754>
- Marien, S., & Hooghe, M. (2011). Does political trust matter? An empirical investigation into the relation between political trust and support for law

- compliance. *European Journal of Political Research*, 50(2).
<https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.2010.01930.x>
- McKenzie-McHarg, A. (2020). Conceptual History and Conspiracy Theory. In *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*.
https://doi.org/10.4324/9780429452734-1_1
- Miller, A. H., & Listhaug, O. (1990). Political Parties And Confidence In Government: A Comparison Of Norway, Sweden And The United States. *British Journal of Political Science*, 20(3). <https://doi.org/10.1017/S0007123400005883>
- Miller, J. M., Kyle, L., Saunders Christina, E., & Farhart. (2016). Conspiracy Endorsement as Motivated Reasoning: The Moderating Roles of Political Knowledge and Trust. *American Journal of Political Science*, 60, 824–844.
 doi:10.1111/ajps.12234
- Milošević Đorđević, J., Mari, S., Vdović, M., & Milošević, A. (2021). Links between conspiracy beliefs, vaccine knowledge, and trust: Anti-vaccine behavior of Serbian adults. *Social Science and Medicine*, 277.
<https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.113930>
- Mishler, W. (2002). Eric Uslaner, *The Moral Foundations of Trust*. New York: Cambridge University Press, 2002. 298 pages, hardback and paperback .
Journal of Public Policy, 22(3). <https://doi.org/10.1017/s0143814x02232043>
- Moore, A. (2018). Conspiracies, Conspiracy Theories and Democracy. *Political Studies Review*, 16(1). <https://doi.org/10.1111/1478-9302.12102>
- Mousoulidou, M., Christodoulou, A., Siakalli, M., & Argyrides, M. (2023). The Role of Conspiracy Theories, Perceived Risk, and Trust in Science on COVID-19 Vaccination Decisiveness: Evidence from Cyprus. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(4).
<https://doi.org/10.3390/ijerph20042898>
- Mudde, C. (2004). The populist zeitgeist. In *Government and Opposition* (Vol. 39, Issue 4). <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>

- Mudde, C. (2007). Populist radical right parties in Europe. In *Populist Radical Right Parties in Europe*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511492037>
- Müller, J.-W. (2021). *Popülizm Nedir?* (T. Bora, Ed.; 5th ed.). İletişim Yayınları.
- Nadelson, L., Jorcyk, C., Yang, D., Jarratt Smith, M., Matson, S., Cornell, K., & Husting, V. (2014). I Just Don't Trust Them: The Development and Validation of an Assessment Instrument to Measure Trust in Science and Scientists. *School Science and Mathematics*, 114(2). <https://doi.org/10.1111/ssm.12051>
- Navarro-Carrillo, G., Valor-Segura, I., Lozano, L. M., & Moya, M. (2018). Do economic crises always undermine trust in others? The case of generalized, interpersonal, and in-group trust. *Frontiers in Psychology*, 9(OCT). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01955>
- Nefes, T. S. (2013). Political parties' perceptions and uses of anti-Semitic conspiracy theories in Turkey. *Sociological Review*, 61(2). <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12016>
- Nefes, T. S., & Aksoy, O. (2023). The impact of partisanship and religiosity on conspiracy-theory beliefs in Turkey. *Sociology Compass*. <https://doi.org/10.1111/soc4.13152>
- Nera, K., & Schöpfer, C. (2023). What is so special about conspiracy theories? Conceptually distinguishing beliefs in conspiracy theories from conspiracy beliefs in psychological research. *Theory and Psychology*, 33(3). <https://doi.org/10.1177/09593543231155891>
- Newton, K. (2001). Trust, social capital, civil society, and democracy. *International Political Science Review*, 22(2). <https://doi.org/10.1177/0192512101222004>
- Nikitina, E., Vasileva, N., & Zerchaninova, T. (2021). An institutional trust as a factor of youth civic engagement at local government. *SHS Web of Conferences*, 94. <https://doi.org/10.1051/shsconf/20219403014>

- Oana, I. E., & Bojar, A. (2023). Populist attitudes, anti-technocratic attitudes, and Covid-related conspiracy beliefs across Europe. *Comparative European Politics*. <https://doi.org/10.1057/s41295-023-00331-x>
- Oliver, J. E., & Wood, T. J. (2014). Conspiracy theories and the paranoid style(s) of mass opinion. *American Journal of Political Science*, 58(4). <https://doi.org/10.1111/ajps.12084>
- Pierre, J. M. (2020). Mistrust and misinformation: A two-component, socio-epistemic model of belief in conspiracy theories. *Journal of Social and Political Psychology*, 8(2). <https://doi.org/10.5964/jsp.p.v8i2.1362>
- Pirro, A. L. P., & Taggart, P. (2022). Populists in power and conspiracy theories. *Party Politics*. <https://doi.org/10.1177/13540688221077071>
- Pivetti, M., Di Battista, S., Paleari, F. G., & Hakoköngäs, E. (2021). Conspiracy beliefs and attitudes toward COVID-19 vaccinations: A conceptual replication study in Finland. *Journal of Pacific Rim Psychology*, 15. <https://doi.org/10.1177/18344909211039893>
- Pivetti, M., Paleari, F. G., Ertan, I., Di Battista, S., & Ulukök, E. (2023). COVID-19 conspiracy beliefs and vaccinations: A conceptual replication study in Turkey. In *Journal of Pacific Rim Psychology* (Vol. 17). <https://doi.org/10.1177/18344909231170097>
- Pummerer, L., Böhm, R., Lilleholt, L., Winter, K., Zettler, I., & Sassenberg, K. (2022). Conspiracy Theories and Their Societal Effects During the COVID-19 Pandemic. *Social Psychological and Personality Science*, 13(1). <https://doi.org/10.1177/19485506211000217>
- Resnik, D. B. (2011). Scientific Research and the Public Trust. *Science and Engineering Ethics*, 17(3). <https://doi.org/10.1007/s11948-010-9210-x>
- Roccatò, M., Colloca, P., Cavazza, N., & Russo, S. (2021). Coping with the COVID-19 pandemic through institutional trust: Rally effects, compensatory control, and emotions. *Social Science Quarterly*, 102(5). <https://doi.org/10.1111/ssqu.13002>

- Roozenbeek, J., Schneider, C. R., Dryhurst, S., Kerr, J., Freeman, A. L. J., Recchia, G., Van Der Bles, A. M., & Van Der Linden, S. (2020). Susceptibility to misinformation about COVID-19 around the world: Susceptibility to COVID misinformation. *Royal Society Open Science*, 7(10). <https://doi.org/10.1098/rsos.201199>
- Rosman, T., Bosnjak, M., Silber, H., Koßmann, J., & Heycke, T. (2022). Open science and public trust in science: Results from two studies. *Public Understanding of Science*, 31(8). <https://doi.org/10.1177/09636625221100686>
- Salvador Casara, B. G., Suitner, C., & Jetten, J. (2022). The impact of economic inequality on conspiracy beliefs. *Journal of Experimental Social Psychology*, 98. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2021.104245>
- Sarathchandra, D., Navin, M. C., Largent, M. A., & McCright, A. M. (2018). A survey instrument for measuring vaccine acceptance. *Preventive Medicine*, 109. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2018.01.006>
- Scheidegger, R., & Staerklé, C. (2011). Political trust and distrust in Switzerland: A normative analysis. *Swiss Political Science Review*, 17(2). <https://doi.org/10.1111/j.1662-6370.2011.02010.x>
- Schilke, O., Reimann, M., & Cook, K. S. (2021). Trust in Social Relations. In *Annual Review of Sociology* (Vol. 47). <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-082120-082850>
- Seddig, D., Maskileyson, D., Davidov, E., Ajzen, I., & Schmidt, P. (2022). Correlates of COVID-19 vaccination intentions: Attitudes, institutional trust, fear, conspiracy beliefs, and vaccine skepticism. *Social Science and Medicine*, 302. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114981>
- Shields, M. (2022). Rethinking conspiracy theories. *Synthese*, 200(4). <https://doi.org/10.1007/s11229-022-03811-x>

- Shrake, D. L., Elfner, L. E., Hummon, W., Janson, R. W., & Free, M. (2006). What is science? *Ohio Journal of Science*, 106(4). <https://doi.org/10.7312/brys92722-003>
- Ståhl, T., & van Prooijen, J. W. (2018). Epistemic rationality: Skepticism toward unfounded beliefs requires sufficient cognitive ability and motivation to be rational. *Personality and Individual Differences*, 122. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2017.10.026>
- Stecula, D. A., & Pickup, M. (2021). How populism and conservative media fuel conspiracy beliefs about COVID-19 and what it means for COVID-19 behaviors. *Research and Politics*, 8(1). <https://doi.org/10.1177/2053168021993979>
- Stephens, M. (2020). A geospatial infodemic: Mapping Twitter conspiracy theories of COVID-19. In *Dialogues in Human Geography* (Vol. 10, Issue 2). <https://doi.org/10.1177/2043820620935683>
- Swami, V., Coles, R., Stieger, S., Pietschnig, J., Furnham, A., Rehim, S., & Voracek, M. (2011). Conspiracist ideation in Britain and Austria: Evidence of a monological belief system and associations between individual psychological differences and real-world and fictitious conspiracy theories. *British Journal of Psychology*, 102(3). <https://doi.org/10.1111/j.2044-8295.2010.02004.x>
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., & Furnham, A. (2014). Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories. *Cognition*, 133(3). <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2014.08.006>
- Syropoulos, S., & Gkinopoulos, T. (2023). Who do we trust? Differences in types of trust and beliefs in conspiracy theories between vaccinated and unvaccinated Europeans across 17 European countries. *Social and Personality Psychology Compass*. <https://doi.org/10.1111/spc3.12792>
- Tam, L., & Lee, H. (2023). From Conspiracy Orientation to Conspiracy Attribution: The Effects of Institutional Trust and Demographic Differences. *American Behavioral Scientist*, 000276422311743. <https://doi.org/10.1177/00027642231174330>

- Tyler, T. R. (2021). Why People Obey the Law. In *Why People Obey the Law*. <https://doi.org/10.5860/choice.28-1807>
- Uscinski, J. E., Enders, A. M., Klofstad, C., Seelig, M., Funchion, J., Everett, C., Wuchty, S., Premaratne, K., & Murthi, M. (2020). Why do people believe COVID-19 conspiracy theories? *Harvard Kennedy School Misinformation Review*, 1(3). <https://doi.org/10.37016/mr-2020-015>
- Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). *American Conspiracy Theories*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199351800.001.0001>
- Uscinski, J., Enders, A., Klofstad, C., Seelig, M., Drochon, H., Premaratne, K., & Murthi, M. (2022). Have beliefs in conspiracy theories increased over time? *PLoS ONE*, 17(7 July). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0270429>
- Uslaner, E. M. (2002). The Moral Foundations of Trust. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.824504>
- Uslaner, E. M. (2016). Who do you trust? In *Interdisciplinary Perspectives on Trust: Towards Theoretical and Methodological Integration*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-22261-5_4
- Van Der Does, R., Kantorowicz, J., Kuipers, S., & Liem, M. (2021). Does Terrorism Dominate Citizens' Hearts or Minds? The Relationship between Fear of Terrorism and Trust in Government. *Terrorism and Political Violence*, 33(6). <https://doi.org/10.1080/09546553.2019.1608951>
- van Mulukom, V., Pummerer, L. J., Alper, S., Bai, H., Čavojeová, V., Farias, J., Kay, C. S., Lazarevic, L. B., Lobato, E. J. C., Marinthe, G., Pavela Banai, I., Šrol, J., & Žeželj, I. (2022). Antecedents and consequences of COVID-19 conspiracy beliefs: A systematic review. In *Social Science and Medicine* (Vol. 301). <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2022.114912>
- van Prooijen, J. W. (2017). Why Education Predicts Decreased Belief in Conspiracy Theories. *Applied Cognitive Psychology*, 31(1). <https://doi.org/10.1002/acp.3301>

- van Prooijen, J. W., Cohen Rodrigues, T., Bunzel, C., Georgescu, O., Komáromy, D., & Krouwel, A. P. M. (2022). Populist Gullibility: Conspiracy Theories, News Credibility, Bullshit Receptivity, and Paranormal Belief. *Political Psychology*, 43(6). <https://doi.org/10.1111/pops.12802>
- van Prooijen, J. W., & Douglas, K. M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies*, 10(3). <https://doi.org/10.1177/1750698017701615>
- Vranic, A., Hromatko, I., & Tonković, M. (2022). "I Did My Own Research": Overconfidence, (Dis)trust in Science, and Endorsement of Conspiracy Theories. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.931865>
- Waisbord, S. (2018). The elective affinity between post-truth communication and populist politics. *Communication Research and Practice*, 4(1). <https://doi.org/10.1080/22041451.2018.1428928>
- Whyte, K. P., & Crease, R. P. (2010). Trust, expertise, and the philosophy of science. *Synthese*, 177(3). <https://doi.org/10.1007/s11229-010-9786-3>
- Yalçinkaya, A. (2018). Büyük Sokratesçi Okullar ve Siyaset. In *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*. İletişim.
- Yılmaz, I., & Shipoli, E. (2022). Use of past collective traumas, fear and conspiracy theories for securitization of the opposition and authoritarianisation: the Turkish case. *Democratization*, 29(2). <https://doi.org/10.1080/13510347.2021.1953992>
- Zabcı, F. (2018a). Aristoteles: Yüce Bir Amaç Olarak Siyaset. In M. A. Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'sa Siyasal Düşünceler Tarihi*. 2018.
- Zabcı, F. (2018b). Spinoza ve Locke: Siyasal Özgürleşmeden Bireysel Özgürlüğe. In *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim.

EK 1. Orijinallik Raporu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev.Date</i>	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih:05/072024	
Tez Başlığı: Türkiye’de Komplo Teorilerine İnanç: Niceliksel Bir Yaklaşım	
Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 44 sayfalık kısmına ilişkin, 15/04/2024 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 8 'dir.	
Uygulanan filtrelemeler*:	
1. ☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç	
2. ☒ Kaynakça hariç	
3. ☒ Alıntılar hariç	
4. ☐ Alıntılar dâhil	
5. ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Mutlu Can YILDIRIM	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Mutlu Can YILDIRIM
	Öğrenci No	N21130584
	Enstitü Anabilim Dalı	İletişim Bilimleri
	Programı	Kültürel Çalışmalar ve Medya

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Emre TOROS

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-YL-15
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	04.12.2023
	FRM-YL-15 Yüksek Lisans Tezi Orijinallik Raporu <i>Master's Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev.Date</i>	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF COMMUNICATION SCIENCE

Date:05/07/2024

Thesis Title: Belief in Conspiracy Theories in Turkey: A Quantitative Approach

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 15/04/2024 for the total of 44 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is % 8.

Filtering options applied**:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. References cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

Kindly submitted for the necessary actions.

Mutlu Can YILDIRIM

Student Information	Name-Surname	Mutlu Can YILDIRIM
	Student Number	N21130584
	Department	Communication Sciences
	Programme	Cultural Studies and Media

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Emre TOROS

EK 2. Etik Kurul/Komisyon İzni ya da Muafiyet Formu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 05/07/2024	
Tez Başlığı: Türkiye'de Komplo Teorilerine İnanç: Niceliksel Bir Yaklaşım	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. 	
<p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p>	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Mutlu Can YILDIRIM	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Mutlu Can YILDIRIM
	Öğrenci No	N21130584
	Enstitü Anabilim Dalı	İletişim Bilimleri
	Programı	Kültürel Çalışmalar ve Medya

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.
Prof. Dr. Emre TOROS

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu <i>Form No.</i>	FRM-YL-09
		Yayın Tarihi <i>Date of Pub.</i>	22.11.2023
	FRM-YL-09 Yüksek Lisans Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for Master's Thesis</i>	Revizyon No <i>Rev. No.</i>	02
		Revizyon Tarihi <i>Rev.Date</i>	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF Communication Sciences	
Date:05/07/2024	
ThesisTitle: Belief in Conspiracy Theories in Turkey: A Quantitative Approach Master's Thesis My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Mutlu Can YILDIRIM	

Student Information	Name-Surname	Mutlu Can YILDIRIM
	Student Number	N21130584
	Department	Communication Sciences
	Programme	Cultural Studies and Media

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED
(Title, Name Surname, Signature)


```
# 3 recoding "a02 - Sizce genelde insanlarf±n √βofüunlufüuna g√°venilebilir
mi? to a new factor variable
```

```
tga <- tga %>%
  mutate(
    a02_f = factor(as.character(a02),
                  levels = c(1, 2),
                  labels = c("Trust", "Too careful")
    ))
```

```
#####
```

```
# 4 factor analysis on "a03 - Size √βe≈üitli gruplardan insanlara ne kadar
g√°vendifüinizi soracafüf±m"
```

```
library(psych)
```

```
a03_fac_data <- tga %>%
  select(a0301:a0306)
```

```
a03_fa <- fa(a03_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
```

```
#Expectation was two dimensions of "Personal" and "Social" trust.
```

```
#Inital solution showed a0304 was not loaded under 2 factors. Repeating
without a0304
```

```
a03_fac_data1 <- tga %>%
  select(a0301:a0303, a0305:a0306)
```

```
a03_fa1 <- fa(a03_fac_data1, nfactors = 2)
```

```
# extract indiviual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
```

```
a03_fa1_scores <- as.data.frame(a03_fa1$scores)
```

```
a03_fa1_scores <- datawizard::rescale(a03_fa1_scores, to =c(0,1))
```

```

#rename two components extracted "Personal" and "Social"
a03_fa1_scores <- a03_fa1_scores %>%
  rename(a03_social_fa = MR1, a03_personal_fa = MR2)

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, a03_fa1_scores)

#####
# 5 factor analysis on "a04- ~üimdi okuyacañf±m kurumlardan her birine ne
kadar g√°venirsiniz?"

# Inital solution showed a0401 a0402 and a0407 was not loaded under factors.
library(psych)
a04_fac_data <- tga %>%
  select(a0403:a0406, a0408:a0410)

a04_fa <- fa(a04_fac_data, nfactors = 3, rotate="Promax")

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
a04_fa_scores <- as.data.frame(a04_fa$scores)
a04_fa_scores <- datawizard::rescale(a04_fa_scores, to =c(0,1))

#rename two components extracted "Personal" and "Social"
a04_fa_scores <- a04_fa_scores %>%
  rename(a04_nonstate_fa = MR1, a04_media_fa = MR2, a04_state_fa = MR3 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, a04_fa_scores)

```



```
#####
# 6 recoding "a05 - Sizce internette yaptığınız işlemlerin ne kadar size
size
# reklam vermek isteyen teknoloji firmaları tarafından takip ediliyor? to a
new factor variable
tga <- tga %>%
  mutate(
    a05_f = factor(as.character(a05),
                  levels = c(1, 2, 3, 4),
                  labels = c("None", "Some", "Most", "All"))
  )
```

```
#####
# 7 recoding "a06 - Sizce, gittiğiniz yerler veya konuştuğunuz kişiler
# gibi internet defterinde yaptıklarınızın ne kadar size reklam
vermek
# teknoloji firmaları tarafından takip ediliyor? to a new factor variable
tga <- tga %>%
  mutate(
    a06_f = factor(as.character(a06),
                  levels = c(1, 2, 3, 4),
                  labels = c("None", "Some", "Most", "All"))
  )
```

```
#####
# 8 recoding "a07 - Şimdi internet kullanırken kardeşinizle paylaşabileceğiniz
reklamlar
# dikkatmenizi istiyorum. Sizce bu reklamların güvenli olarak
paylaşabileceğiniz
```

kişisel verilerinize dayanan ve sadece sizi hedefleyen reklamlar olma ihtimali nedir?

to a new factor variable

tga <- tga %>%

```
mutate(
  a07_f = factor(as.character(a07),
    levels = c(1, 2, 3, 4),
    labels = c("Very Low", "Low", "High", "Very High")
  )
)
```

#####

9 recoding "a09 - iklim değişikliği konusunda kaygılı mısınız?

to a new factor variable

tga <- tga %>%

```
mutate(
  a09_f = factor(as.character(a09),
    levels = c(1, 2, 3, 4),
    labels = c("Not Worried At All", "Not Worried", "Worried", "Very
Worried")
  )
)
```

binary

tga <- tga %>%

```
mutate(a09_binary = case_when(
  a09 == 1 ~ 0,
  a09 == 2 ~ 0,
  a09 == 3 ~ 1,
  a09 == 4 ~ 1,
  TRUE ~ NA_integer_
))
```

```
#####
# 10 factor analysis on "a10- f∞klim defüi≈üiklifüini d√°≈ü√°nd√°f√°n√°zde
okuyaca f±m duygular f±n
# her birini ne s f±kl f±kta hissetti f±nizi s√°yler misiniz? "

# Inital solution showed 1,2 and 10 were not loaded under factors.
library(psych)
a10_fac_data <- tga %>%
  select(a1003:a1009)

a10_fa <- fa(a10_fac_data, nfactors = 3, rotate="Promax")
a10_fa

#plot
scree(a10_fac_data, factors = T)

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
a10_fa_scores <- as.data.frame(a10_fa$scores)
a10_fa_scores <- datawizard::rescale(a10_fa_scores, to = c(0,1))

#rename three components extracted "Anger" "Threat" and "Guild"
a10_fa_scores <- a10_fa_scores %>%
  rename(a10_anger_fa = MR1, a10_threat_fa = MR2, a10_guilt_fa = MR3 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, a10_fa_scores)
```

```
#####
# 11 reverse and recoding "b01 - Genel olarak siyasetle ne kadar ilgilisiniz?
# to a new factor variable

tga <- tga %>%
  mutate(
    b01_f = factor(as.character(b01),
                  levels = c(1, 2, 3, 4),
                  labels = c("Very Interested", "Somewhat Interested",
                             "Not Very Interested", "Not Interested At All")))

tga$b01_fr <- fct_rev(tga$b01_f)

tga <- tga %>%
  mutate(b01_num_r = 5 - b01)

#####
#factor analysis on "b02 - Populism

library(psych)
b02_pop_fac_data <- tga %>%
  select(b0201:b0202, b0205:b0206)

b02_pop_fa <- fa(b02_pop_fac_data, , rotate="Promax")
b02_pop_fa

#plot
scree(b02_pop_fac_data, factors = T)
```

```

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
b02_pop_fa_scores <- as.data.frame(b02_pop_fa$scores)
b02_pop_fa_scores <- datawizard::rescale(b02_pop_fa_scores, to =c(0,1))

#rename the component as "pop_att"
b02_pop_fa_scores <- b02_pop_fa_scores %>%
  rename(pop_att = MR1 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, b02_pop_fa_scores)

#####
# factor analysis on "b02 - Democracy as a value

library(psych)
b02_fac_data <- tga %>%
  select(b0207:b0208)

b02_fa <- fa(b02_fac_data, rotate="Promax")
b02_fa

#plot
scree(b02_fac_data, factors = T)

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
b02_fa_scores <- as.data.frame(b02_fa$scores)
b02_fa_scores <- datawizard::rescale(b02_fa_scores, to =c(0,1))

#rename the component as "lib_dem"

```

```
b02_fa_scores <- b02_fa_scores %>%  
  rename(lib_dem = MR1 )
```

```
#attaching fa coefs to data  
tga <- cbind(tga, b02_fa_scores)
```

```
#####
```

```
# reversing b04
```

```
tga$b04_rev <- -1*tga$b04
```

```
#####
```

```
# recoding B05 Participation in elections/democratic processes
```

```
tga <- tga %>%  
  mutate(b0501_t = case_when(  
    b0501 == 1 ~ 1,  
    b0501 == 2 ~ 0,  
    b0501 == 3 ~ 0,  
    TRUE ~ NA_integer_  
  ))
```

```
tga <- tga %>%  
  mutate(b0502_t = case_when(  
    b0502 == 1 ~ 1,  
    b0502 == 2 ~ 0,  
    b0502 == 3 ~ 0,
```

```

    TRUE ~ NA_integer_
  ))

tga <- tga %>%
  mutate(b0503_t = case_when(
    b0503 == 1 ~ 1,
    b0503 == 2 ~ 0,
    b0503 == 3 ~ 0,
    TRUE ~ NA_integer_
  ))

tga <- tga %>%
  rowwise() %>%
  mutate(b05_turnout_frq= sum(b0501_t, b0502_t, b0503_t, na.rm = TRUE))

tga$b05_turnout_frq_rev <- -1*tga$b05_turnout_frq

#####
# 12 factor analysis on "b06 - Political Efficacy
# original battery 1,2,3, and 8 did not work,
# so combining with e06 and e07
#
# .
library(psych)
b06_fac_data <- tga %>%
  select(b0604:b0607,e06:e07)

#checking possible number of factors
scree(b06_fac_data, factors = T)

```

```

b06_fa <- fa(b06_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
b06_fa

# two dimension worked well on internal efficacy M1
# (the belief that one can understand politics and therefore participate in
# politics)
# be careful for M2 external efficacy

#   MR1  MR2  h2  u2 com
# b0604 0.71 -0.04 0.49 0.51 1
# b0605 0.79 0.04 0.64 0.36 1
# b0606 0.76 0.04 0.59 0.41 1
# b0607 0.81 -0.03 0.64 0.36 1
# e06 0.04 0.77 0.60 0.40 1
# e07 -0.03 0.78 0.59 0.41 1

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
# package
b06_fa_scores <- as.data.frame(b06_fa$scores)
b06_fa_scores <- datawizard::rescale(b06_fa_scores, to = c(0,1))

#rename two components extracted "external" and "internal"
b06_fa_scores <- b06_fa_scores %>%
  rename(b06_internal_fa = MR1, b06_external_fa = MR2 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, b06_fa_scores)

tga$b06_internal_fa_rev <- -1*tga$b06_internal_fa

```



```
#####
```

```
# 13 factor analysis on "c01 - Emotions ülkemizdeki siyasi gündemi
# dünden itibaren okuyacağımız duyguların her birini ne şekilde hissettiğinizi söyleyebilir misiniz?
```

```
library(psych)
```

```
c01_fac_data <- tga %>%
```

```
  select(c0101:c0108)
```

```
#checking possible number of factors
```

```
scree(c01_fac_data, factors = T)
```

```
c01_fa <- fa(c01_fac_data, nfactors = 3, rotate="Promax")
```

```
c01_fa
```

```
#   MR2  MR1  MR3  h2  u2 com
#c0101 0.64 -0.17 0.10 0.47 0.53 1.2
#c0102 -0.06 0.43 0.37 0.58 0.42 2.0
#c0103 0.02 0.88 -0.03 0.72 0.28 1.0
#c0104 0.81 0.06 -0.06 0.65 0.35 1.0
#c0105 -0.02 0.12 0.68 0.60 0.40 1.1
#c0106 0.01 -0.09 0.85 0.62 0.38 1.0
#c0107 0.86 0.06 0.00 0.71 0.29 1.0
#c0108 0.09 0.71 -0.02 0.45 0.55 1.0
```

```

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
c01_fa_scores <- as.data.frame(c01_fa$scores)
c01_fa_scores <- datawizard::rescale(c01_fa_scores, to =c(0,1))

#rename two components extracted "anxiety", "positive" and "negative"
c01_fa_scores <- c01_fa_scores %>%
  rename(c01_anxiety_fa = MR1, c01_positive_fa = MR2, c01_negative_fa =
MR3 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, c01_fa_scores)

#####
# 14 factor analysis on trust battery c04
#O√ñ and ahabab left on its own in initial analysis so omitting
library(psych)

#data
c04_fac_data <- tga %>%
  select(c0401:c0402,c0404:c0410)

#checking possible number of factors
scree(c04_fac_data, factors = T)

c04_fa <- fa(c04_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
c04_fa

```

```
# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
c04_fa_scores <- as.data.frame(c04_fa$scores)
c04_fa_scores <- datawizard::rescale(c04_fa_scores, to =c(0,1))
```

```
#rename two components extracted "anxiety", "positive" and "negative"
c04_fa_scores <- c04_fa_scores %>%
  rename(c04_governmental_fa = MR1, c04_nongovernmental_fa = MR2 )
```

```
#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, c04_fa_scores)
```

```
#####
```

```
# 15 factor analysis on immigrant battery c05
#c0503 left on its own in initial analysis so omitting
library(psych)
```

```
#data
c05_fac_data <- tga %>%
  select(c0501:c0502, c0504:c0505)
```

```
#checking possible number of factors
scree(c05_fac_data, factors = T)
```

```

c05_fa <- fa(c05_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
c05_fa

#   MR1  MR2  h2  u2 com
#c0501 0.09 0.54 0.34 0.66 1.1
#c0502 -0.10 0.65 0.37 0.63 1.0
#c0504 0.93 -0.05 0.82 0.18 1.0
#c0505 0.75 0.06 0.60 0.40 1.0

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
c05_fa_scores <- as.data.frame(c05_fa$scores)
c05_fa_scores <- datawizard::rescale(c05_fa_scores, to =c(0,1))

#rename two components extracted "anxiety", "positive" and "negative"
c05_fa_scores <- c05_fa_scores %>%
  rename(c05_negative_fa = MR1, c05_normative_fa = MR2 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, c05_fa_scores)

#####
# 16 factor analysis on political participation battery c06

library(psych)
#data
c06_fac_data <- tga %>%
  select(c0601:c0605)

```

```

#checking possible number of factors
scree(c06_fac_data, factors = T)

c06_fa <- fa(c06_fac_data, nfactors = 1, rotate="Promax")
c06_fa

#   MR1  h2  u2 com
#c0601 0.61 0.37 0.63 1
#c0602 0.78 0.60 0.40 1
#c0603 0.69 0.47 0.53 1
#c0604 0.80 0.64 0.36 1
#c0605 0.63 0.39 0.61 1

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
c06_fa_scores <- as.data.frame(c06_fa$scores)
c06_fa_scores <- datawizard::rescale(c06_fa_scores, to =c(0,1))

#rename component
c06_fa_scores <- c06_fa_scores %>%
  rename(c06_participation_fa = MR1 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, c06_fa_scores)

#####
# c06 frequency

tga <- tga %>%

```

```
mutate(c0601_t = case_when(  
  c0601 == 1 ~ 1,  
  c0601 == 2 ~ 1,  
  c0601 == 3 ~ 0,  
  TRUE ~ NA_integer_  
))
```

```
tga <- tga %>%  
mutate(c0602_t = case_when(  
  c0602 == 1 ~ 1,  
  c0602 == 2 ~ 1,  
  c0602 == 3 ~ 0,  
  TRUE ~ NA_integer_  
))
```

```
tga <- tga %>%  
mutate(c0603_t = case_when(  
  c0603 == 1 ~ 1,  
  c0603 == 2 ~ 1,  
  c0603 == 3 ~ 0,  
  TRUE ~ NA_integer_  
))
```

```
tga <- tga %>%  
mutate(c0604_t = case_when(  
  c0604 == 1 ~ 1,  
  c0604 == 2 ~ 1,  
  c0604 == 3 ~ 0,  
  TRUE ~ NA_integer_  
))
```

```
tga <- tga %>%
  mutate(c0605_t = case_when(
    c0605 == 1 ~ 1,
    c0605 == 2 ~ 1,
    c0605 == 3 ~ 0,
    TRUE ~ NA_integer_
  ))
```

```
tga <- tga %>%
  rowwise() %>%
  mutate(c06_participation_frq =
    sum(c0601_t, c0602_t, c0603_t, c0604_t, c0605_t, na.rm = TRUE))
```

```
#####
```

```
# 17 recoding "c07 - grassroot" to create the "support" variable, 0=Not
Supported 1=Supported
```

```
#change in numeric form
```

```
tga <- tga %>%
  mutate(c07_support = case_when(c07 == 1 ~ 1,
                                cins == 2 ~ 0,
                                TRUE ~ NA_integer_))
```

```
tga <- tga %>%
  mutate(
    c07_support_f = factor(as.character(c07_support),
                          levels = c(0,1),
```

```
        labels = c("Not Supported", "Supported")
    ))

#####
# 18 creating support frequency variable

tga <- tga %>%
  mutate(c07a01_t = case_when(
    c07a01 == 1 ~ 1,
    c07a01 == 2 ~ 0,
    TRUE ~ NA_real_
  ))

tga <- tga %>%
  mutate(c07a02_t = case_when(
    c07a02 == 1 ~ 1,
    c07a02 == 2 ~ 0,
    TRUE ~ NA_real_
  ))

tga <- tga %>%
  mutate(c07a03_t = case_when(
    c07a03 == 1 ~ 1,
    c07a03 == 2 ~ 0,
    TRUE ~ NA_real_
  ))

tga <- tga %>%
  mutate(c07a04_t = case_when(
    c07a04 == 1 ~ 1,
    c07a04 == 2 ~ 0,
```



```

TRUE ~ NA_real_
))

```

```

tga <- tga %>%
  mutate(c07a05_t = case_when(
    c07a05 == 1 ~ 1,
    c07a05 == 2 ~ 0,
    TRUE ~ NA_real_
  ))

```

```

tga <- tga %>%
  mutate(c07a90_t = case_when(
    c07a90 == 1 ~ 1,
    c07a90 == 2 ~ 0,
    TRUE ~ NA_real_
  ))

```

```

tga <- tga %>%
  mutate(c07_support_frq = c07a01_t + c07a02_t + c07a03_t +
    c07a04_t + c07a05_t + c07a90_t, na.rm = T)

```

```

#####
# 19 Create Dummies c08 - Kendinizi herhangi bir siyasi partiye yakf±n
g√ðr√°yor musunuz
#
#

```

```

tga$c08_dummy <- as.factor(tga$c08)

tga <- tga %>%
  mutate(
    c08_f = factor(as.character(c08_dummy),
                  levels = c(1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,90,96),
                  labels = c("akp_partisan", "chp_partisan",
                             "hdp_partisan", "iyi_partisan",
                             "mhp_partisan", "sp_partisan",
                             "gp_partisan", "deva_partisan",
                             "mem_partisan", "zp_partisan",
                             "tip_partisan", "other_partisan", "non_partisan")
    ))

#creating dummies
tga <- tga %>%
  mutate(v = 1, c08_dummy2 = c08_f) %>%
  spread(c08_dummy2, v, fill = 0)

#dropping unnecessary columns

tga <- tga %>% select(-c(328))

#####
# cumhur vs millet

tga <- tga %>%
  mutate(gov_bloc = case_when(
    c08 == 1 ~ 1,
    c08 == 5 ~ 1,
    c08 == 2 ~ 0,
  ))

```

```

c08 == 3 ~ 0,
c08 == 4 ~ 0,
c08 == 6 ~ 0,
c08 == 7 ~ 0,
c08 == 8 ~ 0,
c08 == 9 ~ 0,
c08 == 10 ~ 0,
c08 == 11 ~ 0,
TRUE ~ NA_real_
))

```

```

tga <- tga %>%
mutate(people_alliance = case_when(
  c08 == 1 ~ 1,
  c08 == 5 ~ 1,
  c08 == 2 ~ 0,
  c08 == 4 ~ 0,
  c08 == 6 ~ 0,
  c08 == 7 ~ 0,
  c08 == 8 ~ 0,
  c08 == 10 ~ 0,
  TRUE ~ NA_real_
))

```

```
#####
```

```
# 20 factor analysis on partisanship degree battery c14
```

```
library(psych)
```

```
#data
```

```
c14_fac_data <- tga %>%
  select(c1401:c1406)

#checking possible number of factors
scree(c14_fac_data, factors = T)

c14_fa <- fa(c14_fac_data, nfactors = 1, rotate="Promax")
c14_fa

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
c14_fa_scores <- as.data.frame(c14_fa$scores)
c14_fa_scores <- datawizard::rescale(c14_fa_scores, to =c(0,1))

#rename component extracted as "partisanship_degree",
c14_fa_scores <- c14_fa_scores %>%
  rename(kulturkampf_fa = MR1 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, c14_fa_scores)

#####
# reversing for low partisanship

tga$kulturkampf_fa_rev <- -1*tga$kulturkampf_fa
```

```
#####
```

```
# 21 recode religion variable
```

```
tga <- tga %>%
  mutate(religiosity = case_when(
    z03 == 1 ~ "2 High",
    z03 == 2 ~ "1 Low",
    z03 == 3 ~ "1 Low",
    TRUE ~ NA_character_
  ))
```

```
tga$religiosity_f <- as.factor(tga$religiosity)
```

```
# numeric
```

```
tga <- tga %>%
  mutate(religiosity_num = case_when(
    z03 == 1 ~ 1,
    z03 == 2 ~ 0,
    z03 == 3 ~ 0,
    TRUE ~ NA_integer_
  ))
```

```
#####
```

```
# 22 recode ideology variable 3 categories
```

```
tga <- tga %>%
  mutate(ideology = case_when(
    c13 == 0 ~ "1 Left",
```

```

c13 == 1 ~ "1 Left",
c13 == 2 ~ "1 Left",
c13 == 3 ~ "2 Center",
c13 == 4 ~ "2 Center",
c13 == 5 ~ "2 Center",
c13 == 6 ~ "2 Center",
c13 == 7 ~ "2 Center",
c13 == 8 ~ "3 Right",
c13 == 9 ~ "3 Right",
c13 == 10 ~ "3 Right",
TRUE ~ NA_character_
))

tga$ideology_f <- as.factor(tga$ideology)

#####
# 23 factor analysis on D.01.   f∞nsanlar, √°lkemizde ve d√°nyada olup
bitenleri
# anlamak i√βin √βe≈üitli kaynaklar kullanabilirler
#omitted the personal friends d0108

library(psych)
#data
d01_fac_data <- tga %>%
  select(d0101:d0107)

#checking possible number of factors
scree(d01_fac_data, factors = T)

d01_fa <- fa(d01_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")

```

```
d01_fa
```

```
# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
```

```
d01_fa_scores <- as.data.frame(d01_fa$scores)
```

```
d01_fa_scores <- datawizard::rescale(d01_fa_scores, to = c(0,1))
```

```
#rename component
```

```
d01_fa_scores <- d01_fa_scores %>%
```

```
  rename(d01_nonconventional_fa = MR1, d01_conventional_fa = MR2 )
```

```
#attaching fa coefs to data
```

```
tga <- cbind(tga, d01_fa_scores)
```

```
#####
```

```
# d01 news consumption frequency
```

```
tga <- tga %>% mutate(d01_news_frequency = d0101+d0102+d0103+d0104+
  d0105+d0106+d0107+d0108)
```

```
#####
```

```
# 23 factor analysis on D.02. Genel olarak farklı kaynaklardan
```

```
# aldığınız haberlere/ haberlere ne kadar güvenirsiniz?
```

```
library(psych)
```

```
#data
```

```
d02_fac_data <- tga %>%
```

```
  select(d0201:d0208)
```

```

#checking possible number of factors
scree(d02_fac_data, factors = T)

d02_fa <- fa(d02_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
d02_fa

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
d02_fa_scores <- as.data.frame(d02_fa$scores)
d02_fa_scores <- datawizard::rescale(d02_fa_scores, to =c(0,1))

#rename component
d02_fa_scores <- d02_fa_scores %>%
  rename(d02_nonconventional_fa = MR1, d02_conventional_fa = MR2 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, d02_fa_scores)

#####
# 24 factor analysis on D.03.      Media freedom

library(psych)
#data
d03_fac_data <- tga %>%

```



```

select(d0301:d0306)

#checking possible number of factors
scree(d03_fac_data, factors = T)

d03_fa <- fa(d03_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
d03_fa

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
d03_fa_scores <- as.data.frame(d03_fa$scores)
d03_fa_scores <- datawizard::rescale(d03_fa_scores, to =c(0,1))

#rename component
d03_fa_scores <- d03_fa_scores %>%
  rename(d03_free_fa = MR1, d03_not_free_fa = MR2 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, d03_fa_scores)

#####
# 25 factor analysis on D.04.      Paranoia Index

library(psych)
#data
d04_fac_data <- tga %>%

```

```

select(d0401:d0406)

#checking possible number of factors
scree(d04_fac_data, factors = T)

d04_fa <- fa(d04_fac_data, nfactors = 1, rotate="Promax")
d04_fa

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
d04_fa_scores <- as.data.frame(d04_fa$scores)
d04_fa_scores <- datawizard::rescale(d04_fa_scores, to =c(0,1))

#rename component
d04_fa_scores <- d04_fa_scores %>%
  rename(d04_paranoia_fa = MR1 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, d04_fa_scores)

#####
# 26 factor analysis on D.05.    Pseudo science

library(psych)
#data

```

```

d05_fac_data <- tga %>%
  select(d0501:d0505)

#checking possible number of factors
scree(d05_fac_data, factors = T)

d05_fa <- fa(d05_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
d05_fa

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
d05_fa_scores <- as.data.frame(d05_fa$scores)
d05_fa_scores <- datawizard::rescale(d05_fa_scores, to =c(0,1))

#rename component
d05_fa_scores <- d05_fa_scores %>%
  rename(d05_non_religious_fa = MR1, d05_religious_fa = MR2 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, d05_fa_scores)

#####
# 27 factor analysis on D.06.    Conspiracy

library(psych)
#data

```

```

d06_fac_data <- tga %>%
  select(d0601:d0607)

#checking possible number of factors
scree(d06_fac_data, factors = T)

d06_fa <- fa(d06_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
d06_fa

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
d06_fa_scores <- as.data.frame(d06_fa$scores)
d06_fa_scores <- datawizard::rescale(d06_fa_scores, to = c(0,1))

#rename component
d06_fa_scores <- d06_fa_scores %>%
  rename(d06_global_cons_fa = MR1, d06_national_cons_fa = MR2 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, d06_fa_scores)

tga$d06_global_cons_fa_rev <- -1*tga$d06_global_cons_fa
tga$d06_national_cons_fa_rev <- -1*tga$d06_national_cons_fa

#####
# 28 factor analysis on D.07.    Trust in Science

```

```
#omitting last d0708
library(psych)
#data
d07_fac_data <- tga %>%
  select(d0701:d0707)

#checking possible number of factors
scree(d07_fac_data, factors = T)

d07_fa <- fa(d07_fac_data, nfactors = 3, rotate="Promax")
d07_fa

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
d07_fa_scores <- as.data.frame(d07_fa$scores)
d07_fa_scores <- datawizard::rescale(d07_fa_scores, to =c(0,1))

#rename component
d07_fa_scores <- d07_fa_scores %>%
  rename(d07_pro_science_fa = MR1, d07_anti_science_fa = MR2,
d07_pro_scientist_fa = MR3 )

#attaching fa coefs to data
tga <- cbind(tga, d07_fa_scores)

# reversing d0703
tga$d0703_rev <- -1*tga$d0703
```

```

tga$d07_anti_science_fa_rev <- -1*tga$d07_anti_science_fa

#####
# 29 factor analysis on D.08.    Gender equality

library(psych)
#data
#d08_fac_data <- tga %>%
# select(d0801:d0804, d0806,d0808)

#checking possible number of factors
#scree(d08_fac_data, factors = T)

#d08_fa <- fa(d08_fac_data, nfactors = 2, rotate="Promax")
#d08_fa

# extract individual factor scores and rescale between 0-1 with datawizard
package
#d08_fa_scores <- as.data.frame(d08_fa$scores)
#d08_fa_scores <- datawizard::rescale(d08_fa_scores, to =c(0,1))

#rename component
#d08_fa_scores <- d08_fa_scores %>%
#rename(d08_pro_science_fa = MR1, d08_anti_science_fa = MR2 )

#attaching fa coefs to data
#tga <- cbind(tga, d08_fa_scores)

```

```
#####
```

```
# 30 Calculating the political knowledge
```

```
#
```

```
tga <- tga %>%  
  mutate(e01_t = case_when(  
    e01 == 2 ~ 1,  
    e01 == 1 ~ 0,  
    e01 == 3 ~ 0,  
    e01 == 4 ~ 0,  
    TRUE ~ NA_integer_  
  ))
```

```
tga <- tga %>%  
  mutate(e02_t = case_when(  
    e02 == 2 ~ 0,  
    e02 == 1 ~ 0,  
    e02 == 3 ~ 0,  
    e02 == 4 ~ 1,  
    TRUE ~ NA_integer_  
  ))
```

```
tga <- tga %>%  
  mutate(e03_t = case_when(  
    e03 == 2 ~ 0,  
    e03 == 1 ~ 0,  
    e03 == 3 ~ 1,  
    e03 == 4 ~ 0,  
    TRUE ~ NA_integer_  
  ))
```

```
tga <- tga %>%
```

```

mutate(e04_t = case_when(
  e04 == 2 ~ 0,
  e04 == 1 ~ 0,
  e04 == 3 ~ 0,
  e04 == 4 ~ 1,
  TRUE ~ NA_integer_
))

tga <- tga %>%
  mutate(e05_t = case_when(
    e05 == 2 ~ 0,
    e05 == 1 ~ 1,
    e05 == 3 ~ 0,
    e05 == 4 ~ 0,
    TRUE ~ NA_integer_
  ))

#frequency
tga <- tga %>%
  rowwise() %>%
  mutate(pol_knowledge = sum(e01_t, e02_t, e03_t, e04_t, e05_t, na.rm =
TRUE))

#average pol_knowledge
tga <- tga %>%
  mutate(pol_knowledge_ave = pol_knowledge/5 )

#####
# 31 Kurdish variable, 1 Kurdish 0 Non-Kurdish

tga <- tga %>%

```



```
mutate(kurdish = case_when(  
  z1601 == 1 ~ 1,  
  z1601 == 2 ~ 1,  
  z1601 == 3 ~ 0,  
  z1601 == 4 ~ 0,  
  z1601 == 5 ~ 0,  
  z1601 == 6 ~ 0,  
  z1601 == 7 ~ 0,  
  z1601 == 96 ~ 0,  
  z1601 == 90 ~ 0,  
  TRUE ~ NA_integer_  
))
```

```
#####
```

```
#### Voting for new parties
```

```
tga <- tga %>%  
  mutate(c22_new_party = case_when(  
    c22 == 1 ~ 0,  
    c22 == 2 ~ 0,  
    c22 == 3 ~ 0,  
    c22 == 5 ~ 0,  
    c22 == 6 ~ 0,  
    c22 == 4 ~ 1,  
    c22 == 7 ~ 1,  
    c22 == 8 ~ 1,  
    c22 == 9 ~ 1,  
    c22 == 10 ~ 1,  
    c22 == 11 ~ 1,  
    TRUE ~ NA_integer_  
  ))
```

```
tga <- tga %>%  
  mutate(c22_old_party = case_when(  
    c22 == 1 ~ 1,  
    c22 == 2 ~ 1,  
    c22 == 3 ~ 1,  
    c22 == 5 ~ 1,  
    c22 == 6 ~ 1,  
    c22 == 4 ~ 0,  
    c22 == 7 ~ 0,  
    c22 == 8 ~ 0,  
    c22 == 9 ~ 0,  
    c22 == 10 ~ 0,  
    c22 == 11 ~ 0,  
    TRUE ~ NA_integer_  
  ))
```

```
tga <- tga %>%  
  mutate(working = case_when(  
    z07 == 1 ~ 1,  
    z07 == 2 ~ 1,  
    z07 == 3 ~ 1,  
    z07 == 4 ~ 1,  
    z07 == 5 ~ 0,  
    z07 == 6 ~ 0,  
    z07 == 7 ~ 0,  
    z07 == 8 ~ 0,  
    z07 == 9 ~ 0,  
    z07 == 10 ~ 0,  
    TRUE ~ NA_integer_  
  ))
```

))

```
#####
```

```
#Models
```

```
m1 <- lm(d06_national_cons_fa ~ d07_pro_science_fa + a04_state_fa +
pop_att +
      gov_bloc + cins + z06 + z12 , data = tga)
```

```
nat_con_data <- model.frame(model1)
```

```
m2 <- lm(d06_national_cons_fa ~ d07_pro_science_fa + a04_state_fa +
pop_att, data = nat_con_data)
```

```
m3 <- lm(d06_global_cons_fa ~ d07_pro_science_fa + a04_state_fa + pop_att
+
      gov_bloc + cins + z06 + z12 , data = tga)
```

```
glo_con_data <- model.frame(m3)
```

```
m4 <- lm(d06_global_cons_fa ~ d07_pro_science_fa + a04_state_fa + pop_att,
data = glo_con_data)
```

```
stargazer::stargazer(glo_con_data, summary = T, type = "html",
```

```
out = "conspiracy_desc.html")
```

```
stargazer::stargazer(
  m2,
  m1,
  m4,
  m3,
  title = "Komplo Teorilerine f $\infty$ nan $\sqrt{\beta}$  Modelleri",
  type = "html",
  out = "conspiracy.html",
  style = "ajps",
  out.header = FALSE,
  dep.var.labels = "",
  dep.var.caption = "",
  column.labels = c("Yerel Komplo 1", "Yerel Komplo 2",
    "K $\sqrt{0}$ resel Komplo 1", "K $\sqrt{0}$ resel Komplo 2"),
  covariate.labels = c(
    "Bilim Yanl $f_{\pm s}f_{\pm}$  Tutum",
    "Devlet Kurumlar $f_{\pm na}$  G $\sqrt{0}$ ven",
    "Populist Tutum",
    "Partizanl $f_{\pm k}$  - H $\sqrt{0}$ k $\sqrt{0}$ met Blof $\ddot{u}$ ",
    "Cinsiyet - Kad $f_{\pm n}$ ",
    "E $f_{\ddot{u}}$ itim",
    "Gelir"
  ),
  header = FALSE,
  # to get rid of r package output text
  single.row = F,
  # to put coefficients and standard errors on same line
  no.space = TRUE,
```

```
# to remove the spaces after each line of coefficients
column.sep.width = "0.1pt",
omit.stat = c("f", "ser"),
omit.table.layout = "m",
# to reduce column width
font.size = "tiny" # to make font size smaller
)
```


